

ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING

JAARBOEK 2012

OASeS: CENTRUM ONGELIJKHEID, ARMOEDE,
SOCIALE UITSLUITING EN DE STAD

Departement Sociologie
Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen
Universiteit Antwerpen (Stadscampus)

'De Meerminne'

Sint-Jacobstraat 2, B-2000 Antwerpen

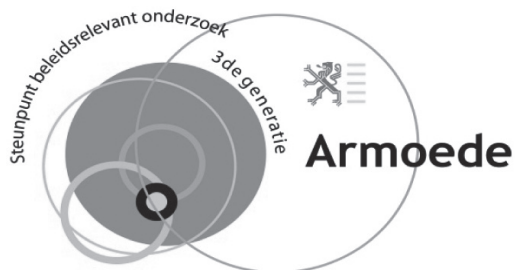
danielle.dierckx@ua.ac.be

stijn.oosterlynck@ua.ac.be

jill.coene@ua.ac.be

an.vanhaarlem@ua.ac.be

OASeS
ONGELIJKHEID, ARMOEDE,
SOCIALE UITSLUITING EN DE STAD

Met steun van de
Vlaamse overheid

Armoede en Sociale Uitsluiting

JAARBOEK 2012

*Danielle Dierckx, Stijn Oosterlynck,
Jill Coene & An Van Haarlem (red.)*

Acco Leuven / Den Haag

Sociale InZichten nr. 22

Sociale InZichten is een wetenschappelijke boekenreeks. Het initiatief voor deze reeks ligt bij OASeS, Centrum Armoede, Sociale Uitsluiting en de Stad (www.oases.be). Danielle Dierckx doet de coördinatie.

Redactieraad: Jos Berghman, Jack Burgers, Caroline Dewilde, Danielle Dierckx, Bernard Hubeau, Jan Vranken

Dit is een E-book.

De papieren versie van dit boek is uitgegeven onder ISBN:
978-90-334-9102-3

Eerste druk: 2013

Gepubliceerd door

Uitgeverij Acco, Blijde Inkomststraat 22, 3000 Leuven (België)

E-mail: uitgeverij@acco.be – Website: www.uitgeverijacco.be/www.uitgeverijacco.nl

Omslagontwerp: www.frisco-ontwerpbureau.be

© 2013 by Acco (Academische Coöperatieve Vennootschap cvba), Leuven (België)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by mimeograph, film or any other means without permission in writing from the publisher.

NUR 756

ISBN 978-90-334-9255-6

Inhoud

Lijst van figuren en tabellen	17
Afkortingen	25
Woord vooraf	29
Dankwoord	31
Inleiding	
Over sociale innovatie, lokale actie en maatschappelijke transformatie	33
<i>Danielle Dierckx en Jill Coene</i>	
1. Onder de kerktoren	33
2. Innovatie met lokale sociale impact	34
3. Sociale innovatie in geuren en kleuren	36
3.1 Alle neuzen in dezelfde richting	36
3.2 Sociale innovatie in domeinen van armoede en sociale uitsluiting	37
3.3 Naar een verhoogde participatie door sociale innovatie	38
3.4 Wie innoveert en waarom?	40
3.5 En de keerzijde?	42
4. Armoede en sociale uitsluiting: de jaarrekening	43
4.1 Verschillende manieren om armoede te meten	43
4.2 Een close-up van enkele armoededomeinen	45
4.3 Een armoedetoets voor het beleid	47
5. Tot slot	48
DEEL 1	
ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING IN 2012	49
HOOFDSTUK 1 – Inkomensarmoede en schulden anno 2011	51
<i>Jill Coene</i>	
1. Inleiding	51

2.	Armoede en ongelijkheid in Vlaanderen en België	51
2.1	Armoederisico	51
2.2	Bestaansonzekerheid op provinciaal niveau en in de centrumsteden	54
2.3	Inkomensverdeling en ongelijkheid	58
2.4	En het beleid?	60
3.	Kinderarmoede	61
3.1	Kinderarmoede in cijfers	61
3.2	Jongeren met een leefloon	63
3.3	Het effect op armoede van financiële steun aan gezinnen met kinderen	64
4.	Schuldenlast	64
4.1	Achterstallige betalingen	65
4.2	Budgethulpverlening en schuldhulpverlening	65
4.3	Energiearmoede	66
4.3.1	Elektriciteit en gas	66
4.3.2	Water	68
5.	Conclusie	69
	Noten	70
	 HOOFDSTUK 2 – Multidimensionele armoede in Vlaanderen	 71
	<i>An Van Haarlem</i>	
1.	Inleiding	71
2.	De multidimensionele meting van armoede gekaderd	71
3.	Methodologie	73
3.1	De data: EU-SILC 2006-2010	74
3.2	Indicatoren	75
3.3	Methode	76
4.	De evolutie van de verschillende indicatoren per domein	77
4.1	Huisvesting	77
4.2	Financiële stress	79
4.3	Beperkte financiële middelen	79
4.4	Overzicht 2010	80
5.	Multidimensionele armoede in Vlaanderen	81
5.1	Hoeveel mensen zijn multidimensioneel arm in Vlaanderen?	81
5.2	De intensiteit van multidimensionele armoede	82
5.3	De structuur van de armoede bij multidimensionele armen	82
6.	Besluit	84
	Noten	85
	 HOOFDSTUK 3 – Referentiebudgetten en minimuminkomensbescherming in België	 89
	<i>Bérénice Storms en Kristel Bogaerts</i>	
1.	Referentiebudgetten voor maatschappelijke participatie	89

2.	Voorwaarden tot maatschappelijke participatie: een kwestie van kunnen, mogen en willen	90
3.	Hoogte en samenstelling van de referentiebudgetten	92
4.	Waarom referentiebudgetten beter geschikt zijn om de adequaatheid van de minimuminkomensbescherming te beoordelen dan de armoederisicograad	94
4.1	De Europese armoederisicograad beter niet gebruiken om in concrete situaties te bepalen wat minimaal noodzakelijk is	94
4.2	Referentiebudgetten als benchmark om de doeltreffendheid van de minimuminkomens te beoordelen: pro's en contra's	97
5.	De doeltreffendheid van de Belgische minima gemeten met de referentiebudgetten	98
5.1	Minimuminkomens en minimumkosten vergeleken	98
5.2	Evolutie van de minimuminkomens en de minimumkosten	102
6.	Referentiebudgetten als beleidsinstrument	103
	Noten	106
HOOFDSTUK 4 – Vroege schoolverlaters in Vlaanderen		107
	<i>Georges Van Landeghem en Jan Van Damme</i>	
1.	Inleiding	107
2.	Over beleidsplannen, beslissingen van jongeren en indicatoren	109
3.	Een korte kwantitatieve beschrijving van de ongekwalificeerde uitstroom in Vlaanderen	111
4.	De globale trend tot 2009	115
5.	De invloed van de financieel-economische crisis van 2008	117
6.	Loopbanen zonder mogelijkheid tot het behalen van een kwalificatie	119
7.	Kwalificaties kort na voortijdig schoolverlaten	120
8.	Vroege schoolverlaters uit het voltijds beroepsonderwijs	121
9.	De ene vroege schoolverlater is de andere niet: afbakening van twee doelgroepen	122
10.	Een aanknopingspunt voor het beleid	124
	Noten	126
HOOFDSTUK 5 – Arbeid in tijden van crisis		129
	<i>Jill Coene</i>	
1.	Inleiding	129
2.	Conjunctuur en arbeidsmarkt	129
3.	Werk en werkloosheid in België en Vlaanderen	131
3.1	Werkzaamheidsgraad en werkloosheidsgraad	131
3.1.1	Een Europese vergelijking	131
3.1.2	Een regionale vergelijking	133
3.1.3	Een lokale blik	134

3.2	Niet-werkende werkzoekenden	136
3.3	'Job-arme' gezinnen	137
4.	Kansen voor kansengroepen in Vlaanderen?	137
4.1	Laaggeschoolden	138
4.2	Ouderen	139
4.3	Langdurig werklozen	140
5.	Werk als garantie?	141
5.1	Werkende armen	141
5.2	De kwaliteit van banen niet vergeten	142
6.	Het Vlaamse arbeidsmarktbeleid	143
6.1	Het Loopbaanakkoord	143
6.2	Het Werkondersteuningspakket (WOP)	145
6.3	Alternatieven voor de jobkorting	145
7.	Conclusie	146
	Noten	147

HOOFDSTUK 6 – Sociaal kapitaal voor een betere gezondheid bij Vlaamse adolescenten 149

Bart De Clercq en Lea Maes

1.	Inleiding	149
2.	De feiten: sociale ongelijkheid in gezondheid van kinderen en adolescenten	149
3.	Hoe sociale ongelijkheid aanpakken?	152
3.1	Focus op kinderen en adolescenten	152
3.2	Het belang van distale factoren met focus op buurten	153
3.3	Een hulpbronnenbenadering	153
4.	De beschermende rol van buurt sociaal kapitaal	153
4.1	Het concept 'sociaal kapitaal'	153
4.2	Buurt sociaal kapitaal en gezondheid	155
5.	Kan buurt sociaal kapitaal de ongelijke verschillen in gezondheid verkleinen?	156
6.	Bevindingen uit een studie in 601 Vlaamse buurten	157
6.1	Methoden	157
6.1.1	Data	157
6.1.2	Variabelen	158
6.1.3	Analyses	159
6.2	Resultaten	161
7.	Besluit en aanbevelingen voor beleid	162
	Noten	164

HOOFDSTUK 7 – Woonuitgaven, woonsubsidies en armoede in Vlaanderen en Nederland	165
<i>Kristof Heylen en Marietta Haffner</i>	
1. Inleiding	165
2. Armoede en de woonsituatie	166
3. Methodologie	168
3.1 Operationalisering van woonuitgaven, resterend inkomen en woonsubsidies	168
3.2 Databestanden	170
4. Aan wonen gerelateerde subsidies in Vlaanderen en Nederland	170
5. Resultaten	172
5.1 Armoedecijfers na aftrek van de woonuitgaven	172
5.2 Effecten van huursubsidie, hypotheekaf trek en huurregulering	175
6. Samenvatting en conclusies	177
Noten	179
HOOFDSTUK 8 – Een toetsing van de armoedetoets	181
<i>Danielle Dierckx</i>	
1. Inleiding	181
2. Relevantie van een armoedetoets	181
3. Definitie van armoedetoets	183
4. Armoedetoets in Europa	184
4.1 Ierland als gangmaker	184
4.2 Finland	185
4.3 Frankrijk	186
4.4 Spanje	186
4.5 Oostenrijk	187
5. Toepassing in Vlaanderen	187
6. Aandachtspunten en uitdagingen	189
7. Tot slot	190
Noot	191
DEEL 2	
LOKALE ARMOEDEBESTRIJDING EN SOCIALE INNOVATIE	193
HOOFDSTUK 1 – Lokale initiatieven als bouwstenen van sociale innovatie	195
<i>Stijn Oosterlynck en Pieter Cools</i>	
1. Inleiding: innovatie als huishoudterm	195
2. Twee observaties: sociale innovatie en de welvaartsstaat	197
3. Sociale innovatie gedefinieerd	199

4.	Historische wortels van sociale innovatie	202
4.1	De bureaucratische welvaartsstaat	202
4.2	Technologisch en economisch determinisme	204
4.3	Wijkontwikkeling	205
5.	Sociale innovatie vandaag in Europa en Vlaanderen	207
6.	Conclusie	212
	Noten	212
HOOFDSTUK 2 – De ambigue rol van voedselbanken		213
	<i>Tuur Ghys</i>	
1.	Inleiding	213
2.	Voedselbedeling voor gevorderden	214
3.	Kritische beschouwing van de rol van voedselbanken binnen samenleving en economie	215
3.1	De economische functie van voedselbanken	215
3.2	Voedselbanken: een nationaal probleem	218
4.	Een casestudie naar voedselbedeling in Sint-Truiden	220
4.1	Sint-Truiden, een stad apart	220
4.2	Verhalen van noodzaak	221
4.3	Samenwerking en spanning met de sociale diensten	223
4.4	Problemen aan de horizon	224
5.	Conclusie: uitdagingen omtrent de groeiende rol van voedselbanken in onze samenleving	226
	Noten	228
HOOFDSTUK 3 – Een bredeschoolwerking versterkt de wijk		229
	<i>Marleen Dierickx en Claude Soete</i>	
1.	Inleiding: onderwijs, brede scholen en sociale innovatie	229
2.	Dé brede school bestaat niet	230
2.1	Het waarom van brede scholen	230
2.2	Een referentiekader	232
2.3	Criteria	233
2.4	Kwaliteitsmeting	233
2.5	Meerwaarde en kanttekeningen	234
3.	Maatschappelijke impact van een brede school	237
3.1	School en wijk hebben elkaar nodig	237
3.2	Een bruisende ontmoetingsplek	237
3.3	Het hefboomeffect	238
3.4	Het langetermijneffect	238
3.5	De lokale beleidsimpact	238
4.	Een praktijkverhaal: brede school Sint-Jozef in Kortrijk	239

4.1	Historiek	239
4.2	Uitgangspunt, missie en visie	240
4.3	Doelstellingen	240
4.4	Partners in en rond de school	241
4.5	Activiteiten en middelen	241
4.6	Coördinatie	243
4.7	Een duurzame werking	244
4.8	Maatschappelijke impact: illustraties	245
5.	Besluit en aanbevelingen	246
	Noot	247
HOOFDSTUK 4 – Wijkgezondheidscentra in Vlaanderen		249
	<i>Jan De Maeseneer, Leen De Roo, Sara Willems</i>	
1.	Inleiding	249
2.	Wijkgezondheidscentra: het laatste 'kind' van mei '68, op zoek naar decretale erkenning	250
3.	Eerstelijnsgezondheidszorg, wijkgezondheidscentra en sociaaleconomische gezondheidsverschillen	252
4.	Gemeenschapsgericht werken: enkele voorbeelden uit de praktijk	255
5.	Wijkgezondheidscentra, een lokale actie in het kader van armoedebestrijding: een SWOT-analyse	258
6.	Ten slotte: waarop wacht de Vlaamse Overheid?	261
	Noten	261
HOOFDSTUK 5 – Collectieve eigendom van woningen		263
	<i>James DeFilippis</i>	
1.	Voorwoord van de redactie	263
2.	Collectieve eigendom van woningen: inleiding	264
3.	Gentrificatie en de crisis van betaalbare huisvesting in de Verenigde Staten	265
4.	Limited Equity Housing Cooperatives	267
4.1	Krakers worden eigenaars: de situatie van de Lower East Side Limited-Equity Co-ops	268
5.	Community Land Trusts	269
5.1	Burlington Community Land Trust	270
6.	Mutual Housing Associations	271
6.1	Geschiedenis	272
6.2	Structuur en kapitalisatie	273
6.3	Mutual Housing Association of Southwestern Connecticut	274
6.3.1	Fairfield County, Stamford, en de West Side	274
6.3.2	Geschiedenis	275
6.3.3	Structuur en bestuur	277

6.3.4	Financiën	279
6.3.5	Wie bewoont 'mutual housing' in Stamford?	280
6.3.6	Tevredenheid van bewoners over 'mutual housing'	280
6.3.7	Opvattingen van bewoners over 'mutual housing' en traditionele vormen van eigendomsstatuut	282
7.	Het potentieel en de beperkingen van collectieve eigendom van woningen	283
	Noten	287
HOOFDSTUK 6 – Voedselhulp als bron van integratie en activering		289
	<i>Jan Depauw en Kristel Driessens</i>	
1.	Inleiding	289
2.	Participatief werken in de voedselhulp in cijfers	291
3.	Inspirerende, participatieverhogende initiatieven onder de loep	292
3.1	Kenmerkend is de vage grens tussen gebruikers en vrijwilligers	293
3.2	Sociale kruideniers en sociale restaurants	294
3.3	Innovatie gericht op het verstrekken van gezonde voeding, keuzevrijheid, gemeenschapsvorming en beleidsgericht werken	295
4.	Empowerend en participatief werken in de voedselbedeling	296
5.	Spanningsvelden	299
6.	Besluit	302
	Noten	304
HOOFDSTUK 7 – Kijken naar kansengroepen en sport in Vlaanderen		305
	<i>Marc Theeboom</i>	
1.	Woord vooraf	305
2.	Inleiding	305
3.	Sportdeelname in Vlaanderen	306
4.	De georganiseerde sport	307
4.1	Sportclubs en hun toegankelijkheid	307
4.2	Initiatieven	309
5.	Lokale overheid	310
5.1	Een trage start	310
5.2	Buurtsport	311
6.	Sport-voor-allen 2.0	313
7.	Uitdagingen en aanbevelingen voor de toekomst	313
7.1	Wiens verantwoordelijkheid?	314
7.2	Vorbij participatie?	315
	Noten	316

HOOFDSTUK 8 – Digitale inclusie: het middenveld als structurele partners	317
<i>Ilse Mariën en Leo Van Audenhove</i>	
1. Inleiding	317
2. Digitale inclusie in theorie: wat, wie, hoe?	319
2.1 Van digitale naar sociale inclusie en terug	319
2.2 Naar het versterken van lokale gemeenschappen	321
2.3 Naar een gecoördineerde multistakeholdersaanpak	323
3. Digitale inclusie in Vlaanderen: wat, wie, hoe en wat nu?	325
3.1 Het digitaal inclusiekarakter van middenveldorganisaties	326
3.2 Consequenties van een ad-hocfinanciering	328
3.3 De weg vooruit: professionalisering, coördinatie en kennisdeling	330
4. Besluit	331
Noten	332
HOOFDSTUK 9 – Over netwerken en sociale innovatie: de kracht van een lokaal bestuur	333
<i>Lize Van Dijck en Peter Raeymaeckers</i>	
1. Inleiding	333
2. Over coördinatie	335
3. Verschillende rollen van lokale besturen	338
4. Boempetat! als case	340
4.1 Concrete organisatie van het project	340
4.1.1 Doelstelling: de integratie van hulpverlening voor gezinnen in armoede	341
4.1.2 Het materiële luik: de ruilwinkel	341
4.1.3 Opvoedingsondersteuning: het ontmoetingscentrum	342
4.1.4 Toegangspoort	343
4.2 Boempetat!: een jong, klein maar zeer divers netwerk	344
5. De coördinatie van het netwerk Boempetat!	346
5.1 Volledigheid van het netwerk	346
5.2 Compatibiliteit van het netwerk	348
5.3 Toegankelijkheid van het netwerk	348
5.3.1 Kennisoverdracht	349
5.3.2 Toeleiding	349
6. Conclusie en aanbevelingen	350
Noot	353
HOOFDSTUK 10 – Coöperatie voor meer inclusie: sociale innovatie in de kinderopvang	355
<i>Caroline Gijssels</i>	
1. Inleiding	355

2.	Coöperatief ondernemen: een korte introductie	356
2.1	Wat zijn coöperaties?	356
2.2	Waarom worden coöperaties opgericht?	357
2.3	Types coöperaties	358
3.	Coöperatieve kinderopvang: lessen en voorbeelden uit het buitenland	359
3.1	Meer en meer private opvang	359
3.2	Sociaal doel en lokale inbedding	359
3.3	Initiatiefnemers	360
3.4	Tevredenheid en betrokkenheid gaan samen	361
3.4.1	Tevredenheid en betrokkenheid van ouders	361
3.4.2	Tevredenheid en betrokkenheid van personeel	362
3.4.3	Coöperatie tussen coöperaties	363
3.4.4	De overheid en andere partners	363
3.4.5	De integratie van kinderen en gezinnen uit de kansengroepen	364
4.	Vlaanderen: kinderopvang als een instrument voor armoedebestrijding en inclusie	365
4.1	De kinderopvangtransitie, nog niet voor iedereen	365
4.2	Naar meer opvangplaatsen en meer coöperatie	366
4.2.1	Decreet kinderopvang van baby's en peuters	366
4.2.2	Ouderparticipatie en inbedding in de buurt	367
4.2.3	Onderlinge coördinatie en coöperatie tussen kinderopvang-diensten: Centrum voor Kinderopvang	370
5.	Besluit	371
	Noten	372
	HOOFDSTUK 11 – Lokale bestrijding van thuisloosheid in Nederland	375
	<i>Maarten Davelaar</i>	
1.	Inleiding	375
2.	Trends in de lokale bestrijding van thuisloosheid	376
3.	De bestrijding van thuisloosheid in Nederland: nationale overheid en steden als drijvende krachten	377
3.1	Plan van Aanpak	378
3.2	Sturen op stabiliteit	379
4.	Nieuwe woonvoorzieningen: volume en vernieuwing	379
5.	Versterking van cliëntenparticipatie: sociale innovatie door keuringen van onderop	381
5.1	Cliënten in de hoofdrol	382
6.	Dagbesteding en werk: tussen innovatie en stagnatie	383
6.1	Bescheiden aandacht voor dagbesteding	384
6.2	Belang van motivatie en keuzemogelijkheden	385
7.	Conclusies en slotbeschouwing	386
7.1	Kanttekeningen	387

7.2	Toegankelijkheid	387
7.3	Bredere lokale samenwerking	388
7.4	Ruimte voor initiatieven	389
	Noten	390
HOOFDSTUK 12 – Sociaal-culturele praktijken: van betrekken naar betrokken zijn		391
<i>Marc Jans, Gie Van den Eeckhaut en Frank Cockx</i>		
1.	Inleiding	391
2.	Welkom in de Bab(b)elbar	392
3.	Club Actief Balen	394
4.	De lange weg van sociale innovatie	396
5.	Een leefwereldbenadering als alternatief voor de activeringslogica	398
6.	Op de naad van leefwereld en systeem	401
7.	Meer kansen	403
8.	Ontmoeting en ontspanning schragen de sociaal-culturele strijd tegen armoede	405
9.	Besluit	407
	Noten	407
HOOFDSTUK 13 – De bestraffing van armoede en de opkomst van het neoliberalisme		409
<i>Loïc Wacquant</i>		
1.	Voorwoord van de redactie	409
2.	Inleiding	410
3.	Drie types opsluiting en hun betekenis in het neoliberale project	411
4.	Hoe neoliberale bestraffing zich verspreidt en muteert	412
5.	‘Pluralistisch links’ in Frankrijk voegt zich bij de Washington Consensus	416
6.	De komst van de strafstaat is geen uitgemaakte zaak	418
	Noten	419
DEEL III		
BESLUIT & ARMOEDE ONTCIJFERD		421
Peilingen over armoede		423
<i>Danielle Dierckx en Jill Coene</i>		
1.	Armoede op peil	423
2.	Naar een lokale aanpak van armoede en sociale uitsluiting	425
2.1	Via sociale innovatie	425
2.2	Lessen voor het beleid	426

HOOFDSTUK 1 – Armoede en sociale uitsluiting ontcijferd	429
<i>An Van Haarlem en Jill Coene</i>	
1. Armoedemeting: een overzicht	429
2. Inkomen en armoede	431
2.1 Relatieve armoedegrenzen op basis van inkomen	431
2.1.1 EU Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC) in België	432
2.1.2 Hoe situeert België zich in Europa?	434
2.2 De wettelijke armoedegrens	435
2.2.1 Het Recht op Maatschappelijke Integratie	436
2.2.2 Het Recht op Maatschappelijke Hulp	442
2.2.3 De Gewaarborgde Gezinsbijslag (GGB)	443
2.2.4 Het Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden (GIB) – Inkomensgarantie voor Ouderen (IGO)	445
2.2.5 Tegemoetkomingen aan Personen met een Handicap (PH)	448
2.3 Inkomensverdeling en -ongelijkheid	449
2.3.1 Inkomensverdeling	449
2.3.2 Inkomensongelijkheid	451
2.3.3 Bestedingen	452
2.4 Schulden	453
3. Armoededomeinen	457
3.1 Werkloosheid	457
3.2 Onderwijs	465
3.3 Huisvesting	471
3.4 Gezondheid	475
3.5 Voedselbedeling	477
4. Sociale zekerheid	478
5. Kinderen in armoede	481
6. Gekleurde armoede	482
Noten	485
Adressen voor meer informatie	487
Bibliografie	493
Personalia	523

Lijst van figuren en tabellen

DEEL 1 – Armoede en sociale uitsluiting in 2012

Hoofdstuk 1 – *Inkomensarmoede en schulden anno 2011*

Figuur 1 – Armoederisico (%) in de Europese Unie, EU-SILC 2010. 53

Tabel 1 – Verdeling van mensen in armoede (18-65 jaar) naar geslacht, leeftijd, huishoudtype, activiteitsstatus, opleidingsniveau en woningbezit, EU-SILC 2010, Vlaanderen. 54

Tabel 2 – Bestaansonzekerheid volgens het aantal rechthebbenden op het leefloon of equivalent leefloon (1 januari 2011) t.o.v. de bevolking 18-64 jaar, de inkomensgarantie voor ouderen (1 januari 2011) t.o.v. de bevolking 65+, de inkomensvervangende tegemoetkoming voor personen met een handicap (IVT) (eind 2010) t.o.v. de bevolking 18-64 jaar en het totaal van de drie categorieën t.o.v. de totale meerderjarige bevolking. 56

Tabel 3 – Bestaansonzekerheid volgens het aantal rechthebbenden op het voorkeurtarief in de ziekteverzekering (verhoogde tegemoetkoming + Omnio) (1 januari 2011), t.o.v. de totale bevolking. 57

Figuur 2 – Aandeel van gegroepeerde decielen in de netto belastbare inkomens, 2009, België, Vlaanderen en Vlaamse provincies. 59

Figuur 3 – Materiële deprivatie (%) bij kinderen in de Europese Unie, EU-SILC 2009. 62

Tabel 4 – Geboorten in kansarme gezinnen in %, Vlaanderen, 2011. 63

Tabel 5 – Indicatoren met betrekking tot energiearmoede, evolutie 2005-2011, Vlaanderen. 67

HOOFDSTUK 2 – *Multidimensionele armoede in Vlaanderen*

Tabel 1 – Indicatoren van armoede/deprivatie, EU-SILC 2006-2009. 75

Figuur 1 – Deprivatie van de verschillende indicatoren op het huisvestingsdomein in Vlaanderen (in %), gewogen, EU-SILC 2006-2010. 77

Figuur 2 – Financiële stress in Vlaanderen (in %), gewogen, EU-SILC 2006-2010. 78

Figuur 3 – Beperkte financiële middelen in Vlaanderen (in %), gewogen, EU-SILC 2006-2010.	79
Figuur 4 – Overzicht indicatoren in Vlaanderen, 2010, gewogen, EU-SILC 2010.	80
Figuur 5 – Multidimensionele armoede in Vlaanderen (in %), gewogen, met betrouwbaarheidsintervallen, EU-SILC 2006-2010.	81
Figuur 6 – De intensiteit van multidimensionele armoede in Vlaanderen (in %), gewogen, met betrouwbaarheidsintervallen, EU-SILC 2010.	82
Figuur 7 – Aandeel multidimensioneel armen per indicator in Vlaanderen (in %) op basis van de subpopulatie multidimensionele armen, gewogen, EU-SILC 2010.	83
Bijlage 1 – Steekproef gewogen en ongewogen, EU-SILC 2006-2010, Vlaanderen.	85
Bijlage 2. – Puntchattingen en betrouwbaarheidsintervallen, EU-SILC 2006-2010, Vlaanderen.	86
Bijlage 3. – Puntchattingen en betrouwbaarheidsintervallen multidimensionele armoede (gecensureerde data), EU-SILC 2006-2010, Vlaanderen.	87
HOOFDSTUK 3 – <i>Referentiebudgetten en minimuminkomensbescherming in België</i>	
Tabel 1 – De hoogte van de referentiebudgetten voor maatschappelijke participatie voor Vlaamse gezinnen die hun woning huren en in goede gezondheid verkeren, vergeleken met de hoogte van de armoederisicodrempel, 2008.	93
Figuur 1 – Vergelijking van de minimuminkomens met de referentiebudgetten voor maatschappelijke participatie voor verschillende Vlaamse typegezinnen; alle gezinsleden verkeren in goede gezondheid.	99
Figuur 2 – Referentiebudgetten voor enkele Vlaamse typegezinnen die hun woning huren op de private huisvestingsmarkt, gehergroepeerd naar bestedingscategoriën en vergeleken met de hoogte van de leeflonen, maandbedragen geldig op 1 januari 2012.	104
HOOFDSTUK 4 – <i>Vroege schoolverlaters in Vlaanderen</i>	
Tabel 1 – De mannelijke schoolverlaters van het geboortjaar 1987 in de Vlaamse Gemeenschap.	113
Tabel 2 – De vrouwelijke schoolverlaters van het geboortjaar 1987 in de Vlaamse Gemeenschap.	114
Tabel 3 – De mannelijke schoolverlaters in 2009 in de Vlaamse Gemeenschap.	115
Tabel 4 – De vrouwelijke schoolverlaters in 2009 in de Vlaamse Gemeenschap.	115
Figuur 1 – Verloop van de ongekwalificeerde uitstroom in het eerste decennium van de 21ste eeuw.	116
Figuur 2 – Jongens die een kwalificatie behalen, per leeftijd.	117
Figuur 3 – Jongens die doorgaan met onderwijs, per leeftijd.	118

Tabel 5 – Percentage vroege schoolverlaters in de totale stroom schoolverlaters voor een gegeven leeftijd en sekse: voltijds gewoon beroepsonderwijs versus geheel van het onderwijs.	122
Tabel 6 – Kans op voortijdig schoolverlaten vanuit het voltijds gewoon beroepsonderwijs volgens leerjaar en opgelopen vertraging (2007).	123
Tabel 7 – Componenten van de ongekwalificeerde uitstroom uit het voltijds gewoon beroepsonderwijs volgens herkomst – percentages van de stroom schoolverlaters uit het voltijds gewoon beroepsonderwijs, 2007.	124
 <i>HOOFDSTUK 5 – Arbeid in tijden van crisis</i>	
Figuur 1 – Werkzaamheidsgraad en werkloosheidsgraad bij 15-64-jarigen (in %), EU27, 2011.	132
Tabel 1 – Werkzaamheidsgraad en werkloosheidsgraad (15-64-jarigen) naar geslacht, leeftijd, onderwijsniveau en nationaliteit, België en gewesten, 2011, in %.	134
Tabel 2 – Lokale werkzaamheids- en werkloosheidsgraden (20-64-jarigen), Vlaamse centrumsteden, 2009, in %.	135
Tabel 3 – Armoederisico bij personen op actieve leeftijd (18-64 jaar) naar werkstatus, in %, België en gewesten, 2010.	141
 <i>HOOFDSTUK 6 – Sociaal kapitaal voor een betere gezondheid bij Vlaamse adolescenten</i>	
Figuur 1 – Levensverwachting naar opleidingsniveau voor 25-jarige Belgische mannen.	150
Figuur 2 – Associatie tussen gezinswelvaart (FAS) en hoge levenstevredenheid.	151
Figuur 3 – Associatie tussen gezinswelvaart (FAS) en redelijke of slechte zelf-gerapporteerde gezondheid.	152
Tabel 1 – Fixed en random parameters van het ‘gezondheid en welbevinden’ multilevelmodel.	160
Figuur 4 – Voorspelde relatie tussen FAS en gezondheid en welbevinden naar buurt sociaal kapitaal (BSC) (l: laag BSC, a: gemiddeld BSC en h: hoog BSC), gebaseerd op de resultaten van model 6 ($p < 0,05$).	162
 <i>HOOFDSTUK 7 – Woonuitgaven, woonsubsidies en armoede in Vlaanderen en Nederland in Vlaanderen en Nederland</i>	
Tabel 1 – Samenstelling van het resterend inkomen voor huurders en eigenaar-bewoners.	169
Tabel 2 – Huishoudens in armoede (in %), naar deelmarkt, voor equivalente inkomens voor en na bruto en netto (equivalente) woonuitgaven, Vlaanderen/Nederland, 2005/2006.	173

Tabel 3 – Bruto- en nettowoonuitgaven en equivalent resterend inkomen volgens eigendomsstatuut, gemiddelden in euro, maandelijkse bedragen, Vlaanderen en Nederland, 2005/2006.	174
---	-----

DEEL 2 – Lokale armoedebestrijding en sociale innovatie

HOOFDSTUK 4 – Wijkgezondheidscentra in Vlaanderen

Figuur 1 – Eerstelijnsgezondheidszorg: een strategie voor het bevorderen van gelijkheid in gezondheid en intersectorale samenwerking.	254
---	-----

HOOFDSTUK 5 – Collectieve eigendom van woningen

Tabel 1 – Invloed van bewoners op besluitvorming bij ‘mutual housing’.	278
Tabel 2 – Tevredenheid van de bewoners over ‘mutual housing’.	280
Tabel 3 – Vergelijking van de huidige verblijfplaats met de vorige.	281
Tabel 4 – Het verschil tussen ‘mutual housing’ en andere soorten huisvesting volgens bewoners.	282
Tabel 5 – Visie van bewoners op hun eigendomsstatuut.	283

HOOFDSTUK 6 – Voedselhulp als bron van integratie en activering

Figuur 1 – Participatie in de voedselhulp.	292
--	-----

DEEL III – Besluit & Armoede ontcijferd

HOOFDSTUK 1 – Armoede en sociale uitsluiting ontcijferd

ASU 1 – Kerncijfers armoedemeting.	430
AG 1 – Armoederisico naar geslacht, leeftijd, huishoudtype, activiteitsstatus, opleidingsniveau en woningbezit (60% nationaal mediaan beschikbaar inkomen), België, EU27, 2011.	432
AG 2 – EU2020-indicatoren, 2010, in %.	434
RMI 1 – Aantal ontvangers van het RMI, absolute cijfers (AC), percentages en per 1.000 inwoners, België & gewesten, 2003-2011.	436
RMI 2 – Aantal RMI-ontvangers in de voormalige SIF-plus-gemeenten in verhouding tot het totaal aantal RMI-ontvangers in de provincie en per 1.000 inwoners, Vlaams Gewest en Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 2010-2011 (absolute cijfers en percentages).	437
RMI 3 – Aantal RMI-ontvangers in een aantal grote steden in verhouding tot het totaal aantal RMI-ontvangers in de provincie en per 1.000 inwoners, Waals Gewest, 2010-2011 (absolute cijfers en percentages).	438

RMI 4 – Aantal ontvangers van het leefloon, absolute cijfers (AC), percentages en per 1.000 inwoners, België & gewesten, 2003-2011.	439
RMI 5 – Profiel van de ontvangers van het leefloon per gewest, 2011 (percentages).	439
RMI 6 – Evolutie van de maandbedragen (in €) van het leefloon per categorie van rechthebbenden, België, 2005-2010.	440
RMI 7 – Evolutie aantal begunstigden tewerkstellingsmaatregelen binnen RMI én RMH, België per gewest, 2003-2011 (jaargemiddelde).	441
RMI 8 – Aantal daklozen aan wie een installatiepremie werd toegekend, België en gewesten, 2009-2011 (absolute cijfers en percentages).	441
RMH 1 – Totaal aantal begunstigden van het RMH, absolute cijfers, percentages en per 1.000 inwoners, België & gewesten, 2003-2011.	442
RMH 2 – Aantal ontvangers van financiële steun (RMH), absolute cijfers, percentages en per 1.000 inwoners, België & gewesten, 2003-2011.	442
RMH 3 – Profiel van de ontvangers van financiële steun (RMH) per gewest, 2011 (percentages).	443
GGB 1 – Aantal gezinnen die Gewaarborgde Kinderbijslag ontvangen, België, 1990-2011 (absolute cijfers en percentages per 31 december).	444
GGB 2 – Aantal gezinnen van buitenlandse nationaliteit die Gewaarborgde Kinderbijslag ontvangen in het werknemersstelsel, België, 2011.	444
GIB/IGO 1a – Evolutie van het aantal ontvangers van het Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden en van het totaal aantal pensioenontvangers, België, 2002-2012 (absolute cijfers en percentages per 1 januari).	445
GIB/IGO 1b – Evolutie van het aantal ontvangers van de Inkomensgarantie voor Ouderen en van het totaal aantal pensioenontvangers, België, 2002-2012 (absolute cijfers en percentages per 1 januari).	446
GIB/IGO 2 – Ontvangers van het Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden en de Inkomensgarantie voor Ouderen volgens de omvang van het maandbedrag, België, 2002-2012 (percentages per 1 januari).	446
GIB/IGO 3a – Ontvangers van het Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden naar categorie en geslacht, België, 2011-2012 (absolute cijfers en percentages per 1 januari).	447
GIB/IGO 3b – Ontvangers van de Inkomensgarantie voor Ouderen naar categorie en geslacht, België, 2011-2012 (absolute cijfers en percentages per 1 januari).	447
GIB/IGO 4 – Percentage ontvangers van het Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden en de Inkomensgarantie voor Ouderen naar leeftijd en geslacht, België, 2012 (per 1 januari).	448
PH 1 – Evolutie van het aantal ontvangers van een Tegemoetkoming aan Personen met een Handicap, België, 1990, 1995, 2000-2011 (absolute cijfers en percentages per 31 december).	448

IK 1 – Decielenverdeling van het totaal belastbaar netto-inkomen, de overeenstemmende totale belasting en analyse van de componenten van het gezamenlijk belastbaar inkomen, gegevens betreffende de inkomens van het jaar 2009, België.	450
IK 2 – De evolutie van het procentuele aandeel van de laagste decielen in het netto belastbaar inkomen, België, inkomstenjaar 1990-2008.	450
IK 3 – Evolutie van de inkomensongelijkheid voor en na belasting volgens de Ginicoëfficiënt op basis van fiscale statistieken, België per gewest, 1990-2008.	451
IK 4 – Aandeel van de verschillende uitgavenbronnen in de totale uitgave per inkomenskwartiel (%), België, 2010.	452
IK 5 – Aandeel van de verschillende inkomenskwartielen in de totale uitgaven per uitgavenbron (%), België, 2010.	452
S 1 – Overzicht van de uitstaande saldi en van de in gebreke blijvende schuldenaars, 2de semester, België, 1995, 2000-2011.	453
S 2 – Overzicht van de uitstaande saldi en van de in gebreke blijvende schuldenaars, België, tweede halfjaar 2011.	454
S 3 – Aantal geregistreerde personen en contracten bij de Centrale voor Kredieten aan Particulieren, België, 2007-2011.	454
S 4 – Betalingsproblemen en schorsingen bij de levering van gas en elektriciteit, Vlaanderen, 2011.	456
WL 1 – Aantal niet-werkende werkzoekenden naar geslacht, ¹ België, 1990-2012 (absolute cijfers en percentages per 30 juni).	458
WL 2 – Evolutie van het aantal niet-werkende werkzoekenden, België en gewesten, 1990-2012 (percentages per 30 juni, absolute cijfers en percentages per 30 juni).	458
WL 3 – Evolutie van de werkloosheidsgraad in % van de actieve bevolking, België, per gewest, 1995-2012 (percentages per 30 juni).	459
WL 4 – Verdeling van het totaal aantal NWWZ's naar leeftijd, België, 1995-2012 (percentages per 30 juni).	460
WL 5 – Verdeling van de NWWZ's volgens inactiviteitsduur, België en gewesten, 1995-2012 (percentages per 30 juni).	460
WL 6 – Verdeling van de NWWZ's naar studieniveau, België en gewesten, 2012 (percentages per 30 juni).	461
WL 7 – Aantal schoolverlaters, bij de VDAB ingeschreven schoolverlaters en nog werkzoekende schoolverlaters na 1 jaar (aantal en verhouding ten opzichte van totaal), per onderwijsniveau, Vlaanderen, 2009 (schoolverlaters 2008).	462
WL 8 – Evolutie van de betalingen door de RVA, België, juli 2011 – juli 2012.	462
WL 9 – Beslissingen tot schorsing of uitsluiting van een werkloosheidsuitkering naar reden en geslacht, België, 1990, 1995-2011 (absolute cijfers).	464

ON 1 – Evolutie van het aantal leerlingen in het Nederlandstalig gewoon en buitengewoon kleuteronderwijs, aandeel van het buitengewoon kleuteronderwijs in het totaal kleuteronderwijs en groei-index van het buitengewoon kleuteronderwijs, Vlaanderen, 1990-1991 tot en met 2011-2012.	465
ON 2 – Evolutie van het aantal leerlingen in het Nederlandstalig gewoon en buitengewoon lager onderwijs, aandeel van het buitengewoon lager onderwijs in het totaal lager onderwijs en groei-index van het buitengewoon lager onderwijs, Vlaanderen, 1990-1991 tot en met 2011-2012.	466
ON 3 – Evolutie van het aantal leerlingen in het Nederlandstalig gewoon en buitengewoon secundair onderwijs, aandeel van het buitengewoon secundair onderwijs in het totaal secundair onderwijs en groei-index van het buitengewoon secundair onderwijs, Vlaanderen, 1990-1991 tot en met 2011-2012.	466
ON 4 – Het aantal vreemde leerlingen ten opzichte van de totale schoolbevolking per Nederlandstalig onderwijsniveau, Vlaanderen, 1995-1996 tot en met 2011-2012.	467
ON 5 – Achterstand in de studie van kinderen van Belgische en vreemde nationaliteit aan het einde van het Nederlandstalig gewoon lager onderwijs, naar geslacht, Vlaanderen, 1990-1991 tot en met 2011-2012.	468
ON 6 – Evolutie van leerlingen met leerachterstand in het Nederlandstalig gewoon secundair onderwijs, Vlaanderen, 1992-1993 tot en met 2011-2012.	469
ON 7 – Aantal beursstudenten en toegekende studietoelagen, Vlaanderen, 2010-2011 en 2011-2012.	469
ON 8 – Aantal gesubsidieerde lessen die worden gevolgd in cursussen basiseducatie, 2008-2009 tot 2011-2012 Vlaanderen.	470
ON 9 – Starters in het hoger onderwijs naar opleidingsniveau en tewerkstellings-situatie van de ouders, Vlaanderen, 2001-2002 & 2003-2004 (percentages).	471
HV 1 – Eigenaars, huurders en gratis huurders naar leeftijd, huishoudtype, onderwijsniveau en nationaliteit, Vlaanderen, 2010.	472
HV 2 – Aantal erkende Sociale Verhuurkantoren (SVK) en woongelegenheden, Vlaanderen, 2004-2011 (absolute cijfers per 31 december).	473
HV 3 – Het sociale huurpatrimonium van de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen, Vlaams Gewest, 2006-2011 (gegevens per 31 december).	473
HV 4 – Socio-economisch profiel van de thuislozenpopulatie in percentages, Vlaanderen, 2005-2011.	474
GZ 1 – Personen die recht hebben op een verhoogde tussenkomst van de verzekering voor geneeskundige verzorging, Vlaanderen, 2005-2012 (absolute cijfers en percentages per 1 januari).	476
GZ 2 – Personen die recht hebben op het Omnio-statuut naar geslacht, Vlaanderen, 2008-2012 (cijfers per 1 januari).	476
GZ 3 – Subjectieve gezondheid, psychologisch onwelbevinden, zwaarlijvigheid en uitstel van medische consumptie naar opleidingsniveau (percentages).	477

Lijst van figuren en tabellen

V 1 – Voedselhulp in België, 1996-2011 (ingezamelde hoeveelheid, aantal geholpen instellingen en aantal begunstigde hulpbehoevenden).	478
SZ 1 – Minimumuitkeringsbedragen op 01/02/2012.	478
SZ 2 – Werkloosheidsbedragen per categorie (maandbedragen vanaf 01/02/2012).	479
SZ 3 – Inschakelingsuitkeringen (vroegere 'wachtuitkeringen') per categorie (gemiddelde maandbedragen vanaf 01/02/2012).	480
SZ 4 – Sociale uitkeringen als % van de armoederisicogrens (60% mediaan), 2010.	480
G 1 – Percentage kinderen geboren in kansarme gezinnen volgens de kansarmoedecriteria van Kind en Gezin, Vlaams Gewest, per provincie, 2000-2011 (percentages).	481
G 2 – Gezinnen met een verhoogd armoederisico, (EU-SILC, 2010).	482
GA 1 – Armoederisico (< 60% mediaan inkomen) naar herkomst, in percentages (gewogen), België.	483
GA 2 – Subjectief armoederisico (AR), in percentages (gewogen), België.	484
GA 3 – Werkloosheids- en werkzaamheidsgraad naar nationaliteit, België, 2011.	484

Afkortingen

AC	Absoluut Cijfer
ACEPP	Association des Collectifs Enfants Parents Professionnels
ADSEI	Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (voorheen NIS)
AR	Armoederisico
ASO	Algemeen Secundair Onderwijs
BE	België
BEPA	Bureau van Europese Beleidsadviseurs van de Europese Commissie
BHG	Brussels Hoofdstedelijk Gewest
BHPS	British Household Panel Survey
BIRB	Belgisch Interventie- en Restitutiebureau
BND	Buurt- en Nabijheidsdiensten
BNP	Bruto Nationaal Product
BO	Buitengewoon Onderwijs
BOM	Antwerpse Buurtontwikkelingsmaatschappij
BS	Besluit
B.S.	Belgisch Staatsblad
BSO	Beroepssecundair Onderwijs
BVR	Besluit van de Vlaamse Regering
C-IBO	Curatieve Individuele Beroepsopleiding
CAW	Centrum voor Algemeen Welzijnswerk
CDBG	Community Development Block Grant-fonds
CEDO	Community and Economic Development Office
CES	Contrats Emploi-Solidarité
CKG	Centrum voor Kind en Gezinsondersteuning
CKO	Centrum voor Kinderopvang
CLT	Community Land Trust
COPC	Community Oriented Primary Care
CSDH	Commission on Social Determinants of Health
CREG	Commissie voor de Regulering van de Elektriciteit en het Gas
CSR	Corporate Social Responsibility
CVO	Centrum voor Volwassenenonderwijs
DBSO	Deeltijds Beroepssecundair Onderwijs
EAK	Enquête naar de Arbeidskrachten
EC	Europese Commissie
ECHP	European Community Household Panel
EESC	Europese Economische en Sociale Raad
ELGZ	Eerstelijnsgezondheidszorg
EPVM	Europees Programma voor Voedselhulp aan de Minstbedeelden
EU	Europese Unie

Afkortingen

EU-SILC	European Statistics on Income and Living Conditions
EXCL	Exclusief
FAS	Family Affluence Scale
FOD	Federale Overheidsdienst
FTU	Fondation Travail-Université
GGB	Gewaarborgde Gezinsbijslag
GIB	Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden
GO	Gewoon Onderwijs
GOK	Gelijke-Onderwijskansendecreet
HBSC	Health Behaviour in School-aged Children
HIVA	Onderzoeksinstituut voor Arbeid en Samenleving (K.U.Leuven)
HOBUI	Hoger onderwijs buiten de universiteit
IBO	Individuele Beroepsopleiding
ICA	Internationale Coöperatieve Alliantie
ICMA	International City/County Management Association
ICT	Informatie- en Communicatietechnologie
IGO	Inkomensgarantie voor Ouderen
IHESI	Institute for Advanced Studies in Domestic Security
ILO	International Labour Organisation
IMLS	Institute of Museum and Library Services
IPTS	Institute for Prospective Technological Studies
ISB	Vlaams Instituut voor Sportbeheer en Recreatiebeleid vzw
IST	Instituut voor Samenleving en Technologie
IT	Integratietegemoetkoming
IVT	Inkomensvervangende Tegemoetkoming
JoKER	Jongere- en kindeffectrapport
JRS	Joint Research Center
K&G	Kind en Gezin
KB	Koninklijk Besluit
KSO	Kunstsecundair Onderwijs
LAC	Lokale Adviescommissie
LEC	Limited-Equity Cooperative
LFS	Labour Force Survey
LL	Leefloon
LOLF	Loi Organique relative aux Lois de Finances
MAG	Méthode d'Analyse en Group
MHA	Mutual Housing Association
MHASWC	Mutual Housing Association of Southwestern Connecticut
Nb	Niet betrouwbaar
NBB	Nationale Bank van België
NHS	Stamford Neighborhood Housing Services
NRC	Neighborhood Reinvestment Corporation
NWWZ	Niet-Werkende Werkzoekenden
OASeS	Centrum Ongelijkheid, Armoede, Sociale Uitsluiting en de Stad (UA)
OCMW	Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
PISA	Programme for International Student Assessment
PH	Personen met een Handicap

Afkortingen

POD MI	Programmatorische Overheidsdienst Maatschappelijke Integratie
PSBH	Panel Studie van Belgische Huishoudens
RFP	Request for Proposals
RIA	Reguleringsimpactanalyse
RIEPP	Réseau des Initiatives Enfants-Parents-Professionels
RIZIV	Rijksinstituut voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering
RKW	Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers
RMH	Recht op Maatschappelijke Hulp
RMI	Recht op Maatschappelijke Integratie
RSVZ	Rijksinstituut voor de Sociale Verzekeringen der Zelfstandigen
RSZ	Rijksdienst voor Sociale Zekerheid
RVA	Rijksdienst voor Arbeidsvoorzieningen
RVP	Rijksdienst voor Pensioenen
SCIF	Social Cohesion Indicators Flanders database
SCP	Sociaal en Cultureel Planbureau
SERV	Sociaal Economische Raad voor Vlaanderen
SES	Sociaaleconomische Status
SIA	Social Impact Assessment
SiBO	Schoolloopbanen in het Basisonderwijs
SIF	Sociaal Impulsfonds
SO	Secundair Onderwijs
SONAR	Studiegroep van Onderwijs naar Arbeidsmarkt
SSL	Steunpunt Studie en Schoolloopbanen
SVK	Sociaal Verhuurkantoor
TASCHA	University of Washington Technology & Social Change Group
TSO	Technisch Secundair Onderwijs
UA	Universiteit Antwerpen
UHAB	Urban Homesteading Assistance Board
UNICE	Universitair Centrum voor Eerstelijnsgezondheidszorg Nieuw Gent
UVW	Uitkeringsgerechtigde Volledig Werklozen
VAPA	Vlaams Actieplan Armoedebestrijding
VDAB	Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling
VFIK	Vlaams Fonds voor de Integratie van Kansarmen
VICA	Vlaamse Intersectorale Commissie Armoedebestrijding
VLAS	Vlaams Steunpunt Beleidsrelevant Onderzoek Armoede
VLOR	Vlaamse Onderwijsraad
VMM	Vlaamse Milieumaatschappij
VMSW	Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen
VN	Verenigde Naties
VOCVO	Vlaams Ondersteuningscentrum voor Volwassenenonderwijs
VOSEC	Vlaams Overleg Sociale Economie
VREG	Vlaamse Reguleringsinstantie voor de Elektriciteits- en Gasmarkt
VRIND	Vlaamse Regionale Indicatoren
VTE	Voltijds Equivalent
VVJ	Vereniging Vlaamse Jeugddiensten
VVSG	Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten vzw
VVT	Vlaamse Vereniging van Tandartsen
WGO/WHO	Wereldgezondheidsorganisatie /World Health Organization
WIGW	Weduwen, Invaliden, Gepensioneerden en Wezen

Afkortingen

WIP	Werkgelegenheids- en Investeringsplan
WOP	Werkondersteuningspakket
WSE	Werk en Sociale Economie
WZUA	Werkzoekenden met Werkloosheidsuitkeringsaanvraag

Woord vooraf

Beste lezer,

Na de jubileumeditie van vorig jaar stel ik u met trots het nieuwe *Jaarboek Armoede en Sociale Uitsluiting* voor. Ook dit jaar zijn de auteurs er weerom in geslaagd een valabel instrument aan te reiken dat een wetenschappelijk onderbouwd armoedebestrijdingsbeleid mogelijk maakt.

Zoals elk jaar focust het Jaarboek op een bepaald thema en dit jaar is dit sociale innovatie. Dit thema is in dit jaar van de gemeenteraadsverkiezingen erg actueel omdat sociale innovatie heel wat opportuniteiten biedt. Vele vormen van sociale innovatie ontstonden precies op het lokale vlak, vanuit een vastgestelde nood. De huidige budgettair-economische, maar zeker ook demografische evolutie dwingt ons om creatieve en vernieuwende oplossingen te vinden voor de grote maatschappelijke uitdagingen die op ons afkomen. Sociale innovatie kan in deze optiek niet meer louter gepercipieerd worden onder de enge definitie van werkplekinnovatie, maar wordt in de brede definitie aangezien als een creatief, inventief en innovatief antwoord op de behoeften en noden in de maatschappelijke sfeer.

Kenmerkend voor deze sociale innovaties is dat deze vaak bottom-up ontstaan vanuit een vastgestelde nood waar men nog geen antwoord op heeft. Noch vanuit de overheid, noch vanuit de markt. Deze sociale innovatie ontstaat met andere woorden dicht bij de burgers zelf en zoekt naar oplossingen voor behoeften en noden waar nog onvoldoende een antwoord op voorzien is. In deze optiek kan sociale innovatie gezien worden als een hefboom om belangrijke maatschappelijke uitdagingen te beantwoorden, zoals vergrijzing, armoede, zorg, migratie, duurzaamheid, sociale cohesie en diversiteit in Vlaanderen. Een belangrijk aandachtspunt hierbij is het participatief proces waarlangs deze innovaties 'naar boven komen' en de betrokkenheid van een veelheid van actoren die het verhaal mee kunnen onderbouwen en ondersteunen. Een voorbeeld bij uitstek is het project rond de voedselhulp, waarop ook dieper wordt ingegaan in dit Jaarboek.

Binnen dit kader van sociale innovatie, maar vanuit een andere invalshoek, heeft vorig jaar de Studio kinderarmoede plaatsgevonden, waarbij op een vernieuwende manier over kinderarmoede werd nagedacht. Het Studio-concept, dat werd geïmporteerd uit Finland en waarvoor binnen Europa ook grote belangstelling bestaat, hanteert een

vernieuwende methodiek doordat men acht mensen samenbrengt uit verschillende disciplines en met andere culturele achtergronden vanuit Europa om hun expertise toe te passen op een maatschappelijk probleem, in dit geval kinderarmoede met een focus op 0-3 jaar. Aangevuld met de inbreng van de mensen in armoede zelf, heeft deze oefening geleid tot een reeks aanbevelingen waarmee de Vlaamse Regering nu aan de slag kan ter versterking van het beleid dat al gevoerd werd.

Ik geloof sterk in de kracht van sociale innovatie omdat burgers via deze weg de kans krijgen om actief het beleid mee vorm te geven en mee te reflecteren over in welke samenleving ze morgen wakker willen worden. Ik hoop dat dit Jaarboek dan ook een inspiratie kan zijn voor iedereen om mee na te denken over de samenleving van morgen.

Ingrid LIETEN

Viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Innovatie, Overheidsinvesteringen, Media en Armoedebestrijding

Dankwoord

Een jaar geleden was het niet meer dan een idee. Vandaag ligt het eenentwintigste *Jaarboek Armoede en Sociale Uitsluiting* hier voor u. Dat het Jaarboek al zo'n lange periode kan bijdragen aan het armoededebat, is het resultaat van de opgebouwde expertise van Centrum OASeS én van het netwerk dat dit project is blijven steunen. Opnieuw zijn verschillende mensen uit dit netwerk bereid geweest om bij te dragen aan dit boek. Wij willen hen oprecht bedanken.

Zonder financiële steun geraakte dit boek zelfs niet uit de startblokken. We danken de verantwoordelijke minister, mevrouw Ingrid Lieten, om het Jaarboek binnen het meerjarenplan van het Vlaams Armoedesteunpunt goed te keuren.

Het Jaarboek kreeg vorm door een zorgvuldige verkenning van alle dimensies van het centrale thema, namelijk lokale armoedebestrijding en sociale innovatie. Verschillende experts waren bereid om deel te nemen aan ons expertseminarie om de hiaten in ons verhaal te detecteren en het verder uit te diepen. Wij danken hen voor hun vrijwillige bijdrage aan deze boeiende discussiedag. De gastauteurs zorgden er mee voor dat het Jaarboek uitgroeide tot wat het nu is. De strenge kwaliteitseisen in het kader van het internationaal erkende GPRC-label vroegen extra inspanningen van de gastauteurs. Ondanks hun eigen drukke agenda slaagden zij erin om rekening te houden met het strenge oordeel van de peer reviewers en daarbij de deadlines te halen.

We willen al de collega's bedanken, die met een kritische bril naar de bijdragen keken en hun bedenkingen formuleerden. Ook ons OASeS-team verdient een pluim; zij zorgden voor een ideale werksfeer en een helpende hand bij de voorbereidingen.

Onze dank gaat ook uit naar de private en publieke diensten die data en informatie aanleverden. We denken aan de volgende personen: Luc Blomme (FOD Sociale Zekerheid), Michel Bomboir (Rijksdienst voor Kinderbijslag van Werknemers), Vincent Coutton (FOD Economie), Arnold Gerrits (Rijksdienst voor Pensioenen), Sofie Leurs (Kind en Gezin), Patrick Lusyne (FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie), Berbe Luyckx (VMSW), Koen Mendonck (Steunpunt Algemeen Welzijnswerk vzw), Naomi Plevoets (Studiedienst Vlaamse Regering), Jacques Scalais (Agentschap voor Hoger Onderwijs, Volwassenenonderwijs en Studietoelagen), Michelle Sourbron (Expertisecentrum Arbeidsmarktmonitoring), Rudi Van Dam (FOD Sociale Zekerheid), Peter Van Den Bosch

Dankwoord

(VMSW), Richard Van der Auwera (RVA), Karlien Van Hellemont (RIZIV), Geert Vermeulen (Stafdienst Onderwijs en Vorming) en Erik Vloeberghs (FOD Economie).

Ten slotte danken we Uitgeverij Acco en in het bijzonder mevrouw Hanne Huyse. We vinden elkaar elk jaar in het streven naar een optimale kwaliteit voor dit product en het tijdig inlossen van de vereisten van het academische GPRC-label.

DANIELLE DIERCKX
STIJN OOSTERLYNCK
JILL COENE
AN VAN HAARLEM

Oktober 2012

Inleiding.

Over sociale innovatie, lokale actie en maatschappelijke transformatie

Danielle Dierckx en Jill Coene

1. Onder de kerktoren

Armoedebestrijding op het lokale niveau staat dit jaar in de kijker. De gemeenteraadsverkiezingen van 2012 vormen een aanleiding om de spots op het lokale niveau te richten. In de steden en in menig dorp spreken lokale mandatarissen zich uit over hun visie op sociaal beleid. De lokale krachtsverhoudingen bepalen hoe sociaal de nieuwe bestuursakkoorden voor de komende zes jaar zullen kleuren. Thema's zijn onder meer sociale huisvesting, leegstand en verkrotting, werk, gemeentelijke administratieve sancties, mobiliteit, veiligheid en onderwijs. In elk van die bevoegdheden schuilt een armoedecomponent. Hoeveel steden en gemeenten zullen aan hun bestuursakkoord een armoedeplan hechten voor de volgende zes jaar? Zullen meer steden of gemeenten een lokale armoedemonitor opstarten? Welke stad of gemeente wordt de eerste in Vlaanderen die een systematische lokale armoedetoets invoert?

De rol van de lokale overheid in armoedebestrijding vormt al decennia een onderwerp van discussie. Onder impuls van de eerste Europese armoedeprogramma's werden op het einde van de jaren tachtig en in het begin van de jaren negentig van de twintigste eeuw lokale armoedebestrijdende experimenten opgezet. Met steun van de fondsen Van den Bossche, Lenssens en het daaropvolgende Vlaams Fonds voor de Integratie van Kansarmen (VFIK) werden de steden en gemeenten met een relatief hoge score op kansarmoede gestimuleerd om bijzondere programma's voor kansarmen te ontwikkelen. Met het Sociaal Impulsfonds als opvolger in de tweede helft van de jaren negentig kreeg integrale beleidsplanning meer aandacht en verschoof de focus in de richting van een stedenbeleid. In de jaren 2000 nam het Stedenfonds, geflankeerd door het Decreet Lokaal Sociaal Beleid, de ondersteuning van de steden over. De lokale armoedebestrijding verliest hiermee een richtinggevend kader; het Decreet Lokaal Sociaal Beleid spitst zich immers vooral toe op de samenwerking tussen, afstemming tussen en toegankelijkheid van diensten; het Stedenfonds heeft geen rechtstreekse armoedebestrijdende doelstelling (Dierckx, 2007). Bescheiden beleidsmaatregelen op andere domeinen, zoals cultuur

en jeugd, dragen in beperkte mate bij tot de lokale armoedebestrijding, maar realiseren geen structurele herverdeling. Binnen het woonbeleid, het arbeidsbeleid en het beleid van de OCMW's is de impact groter, met onder andere de sociale huisvesting, de activering en regie op de arbeidsmarkt, het leefloon en de initiatieven voor maatschappelijke integratie.

Maar de overheid is niet de enige actor die een rol speelt in de lokale armoedebestrijding. Op vrijwel elk domein van sociale uitsluiting ontwikkelen anderen een aanbod. Het gaat bijvoorbeeld over nachtopvang voor daklozen, noodhulp aan mensen zonder papieren, basiseducatie, beroepsopleidingen en voedselbedeling. Vele van die initiatieven kaderen binnen lokale, regionale of federale regelgeving. Anderen varen een onafhankelijke koers zonder overheidstussenkomsten. Het gaat dan om acties en experimenten van lokale initiatiefnemers, zoals een groep buurtbewoners, individuele ondernemende burgers of betaalde krachten die de opdracht hebben om innoverende interventies uit te werken. Zij vertrekken vanuit de nood om een hiaat op te vullen in de welvaartsstaat of vanuit een offensieve dynamiek die op zich mensen ertoe aanzet om initiatieven op te zetten die zij aangenaam, interessant of nuttig vinden. Op die manier komen lokale veranderingsprocessen op gang, die we in deze editie van dichtbij zullen bekijken en analyseren. Terwijl de lokale besturen zich tegen 1 januari 2013 herschikken, luidt Europa de start van het Europese jaar van de burger in. Een reden te meer om lokale sociale innovatie centraal te stellen.

2. Innovatie met lokale sociale impact

Dit Jaarboek focust op sociaal innovatieve manieren om armoede op lokaal niveau te bestrijden. Innovatie blijkt een populair concept te worden in sociale middens. Getuige daarvan een aantal recente Vlaamse beleidsdocumenten, zoals het Voortgangrapport 2011-2012 van het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding: "Nieuwe wegen verkennen om kinderarmoede te bestrijden zal belangrijk zijn indien we willen dat in de toekomst generatiearmoede definitief tot het verleden behoort. Sociale innovatie kan ervoor zorgen dat we ook op dit terrein nieuwe wegen en methodieken aanboren waarbij maximaal gebruik gemaakt wordt van de inventiviteit van het maatschappelijk middenveld." Ook de beleidsbrief Sociale Economie 2011-2012 meldt: "De term sociale innovatie wordt gebruikt voor vernieuwingen die expliciet een sociaal oogmerk hebben en vertrekken vanuit een maatschappelijke uitdaging." De minister noemt coöperatief ondernemen als een voorbeeldproject. Zij verstaat hieronder "een vorm van ondernemerschap waarbij mensen samen een oplossing vinden voor gemeenschappelijke noden en verwachtingen. Maatschappelijk oogmerk en participatie staan centraal." Sociale innovatie won de jongste jaren op Europees niveau aan belang, wat voor legitimiteit op nationaal niveau zorgde. Subsidies voor onderzoek en projecten over sociale innovatie stimuleren uiteraard de aandacht die er vanuit de lidstaten aan wordt besteed. De Europese Commissie

expliciteert in het kader van de 'EU 2020'-strategie dat ze programma's zal ontwerpen en implementeren om sociale innovatie te promoten ten gunste van de kwetsbaarsten, vooral op het vlak van onderwijs, opleiding en tewerkstellingskansen van achtergestelde gemeenschappen. Ze zal discriminatie bestrijden en een agenda ontwikkelen voor de integratie van migranten, zodat zij hun potentieel volledig kunnen aanwenden (Europese Commissie, 2010a).

Deze documenten belichten een tipje van de sluier van wat sociale innovatie kan betekenen. We zetten in wat volgt de contouren van het begrip uit, de perimeter waarin we later de planten zullen planten. We willen bijvoorbeeld niet die innovaties in de organisatie van bedrijven aanwijzen die de arbeidsproductiviteit en de kwaliteit van arbeid verhogen. Waarover gaat het dan wel?

Vanaf de jaren zeventig van de twintigste eeuw ontwikkelden zich kleinschalige, lokale sociale acties, die zich richtten op armoede en sociale uitsluiting. Voorbeelden zijn wijkontwikkelingsplannen, wijkgezondheidscentra, coöperatieve ondernemingen en de sociale economie. Kleinschalige experimenten werden soms opgepikt door hogere overheden en omgezet in regiobreed of nationaal beleid. Dergelijke lokale acties vallen onder de term 'sociale innovatie', omdat individuen of groepen op een emanciperende manier sociale behoeften vervullen die noch door de markt noch door de overheid werden voorzien. Ze zijn complementair aan zowel marktwerking als overheidstussenkomst. Er is daarbij steeds sprake van veranderde sociale relaties. Dat wil zeggen dat individuen en groepen zich bewust worden van hun eigen positie in de processen van sociale uitsluiting. Er ontwikkelen zich sociale leerprocessen over sociaal creatieve oplossingen om armoede te bestrijden. Dit gaat gepaard met collectieve mobilisatie en emancipatie of empowerment (Leubolt & Novy, 2009). Het gaat daarbij, in tegenstelling tot wat de term 'innovatie' doet vermoeden, niet altijd over nieuwe vormen van actie, maar over alternatieven voor de bestaande instituties en over de manier waarop dergelijke acties tot stand komen (Rosanvallon & Viveret, 1977; Chambon e.a., 1982; Klein & Harrison, 2007; Murray, Caulier-Grice e.a., 2010).

Met andere woorden: sociale innovaties ontspruiten vanuit het lokale niveau en proberen via bottom-upprocessen een antwoord te bieden op sociale noden en behoeften die onvoldoende door overheid en markt opgenomen worden. De volgende definitie vormt een goede houvast: "We define social innovations as new ideas (products, services and models) that simultaneously meet social needs (more effectively than alternatives) and create new social relationships or collaborations. In other words they are innovations that are both good for society and enhance society's capacity to act" (Murray, Caulier-Grice e.a., 2010). Het gaat dus om initiatieven die op een effectieve manier tegemoetkomen aan sociale noden. Bovendien creëren zij nieuwe relaties en samenwerking. Het gaat om innovaties die goed zijn voor de samenleving en haar capaciteit verhogen om in te grijpen. Formuleren we deze omschrijving in indicatoren, dan komen we tot de volgende belangrijke aspecten. Sociale innovatie gaat over: (1) het beantwoorden van

sociale noden, (2) van onderuit vormgegeven, (3) met impact op structurele oorzaken via veranderende sociale relaties en (4) via een emancipatorisch proces. Enkele gangbare misvattingen zijn dat sociale innovatie nieuw moet zijn en niet door een overheid kan worden georganiseerd.

3. Sociale innovatie in geuren en kleuren

Het voorliggende Jaarboek wil een bloemlezing zijn van enkele inspirerende, lokale sociale innovaties. De focus op het lokale niveau en de actoren in het middenveld is belangrijk: hier ontmoeten mensen elkaar, kunnen ze allianties vormen om samen aan de door hen ervaren problemen een tegengewicht te bieden. De focus op de acties van burgers en middenveld is ook relevant, niet het minst omdat 2013 het Europese jaar van de burger wordt. Individuele burgers kunnen immers de krachten bundelen om via sociaal innovatieve experimenten armoede en ongelijkheid te bestrijden, wat uiteraard de rest van de samenleving niet mag ontlasten van haar verantwoordelijkheden.

We besteden aandacht aan initiatieven die in het verleden succesvol bleken en die zich hebben uitgebreid tot reguliere praktijken en aan projecten die nog niet zo lang in de steigers staan, maar die veelbelovend lijken om de armoede terug te dringen. Het palet van projecten varieert over meerdere domeinen van sociale uitsluiting, namelijk onderwijs, gezondheid en huisvesting. Ook andere thema's komen aan bod, zoals participatie in ICT, sport en het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Elk van deze thema's stelt uitdagingen aan de welvaartsstaat. We kijken niet alleen naar Vlaamse en/of Belgische ervaringen, maar steken ons licht ook op bij de goede praktijken in andere landen. De volgende hoofdstukken zijn weerhouden voor het themadeel over sociale innovatie.

3.1 Alle neuzen in dezelfde richting

We starten met een theoretisch raamwerk over sociale innovatie. Stijn Oosterlynck en Pieter Cools maken de weg vrij om het begrip in de context van armoedebestrijding te duiden. In hun hoofdstuk nemen ze de lezer mee door de ontstaansgeschiedenis van het begrip 'sociale innovatie'. In de jaren 1970 ontstonden allerlei kleinschalige initiatieven die reageerden op vormen van armoede en sociale uitsluiting. Vanaf de jaren 1980 zagen welvaartsstaten zich genoodzaakt om zich aan te passen aan verschuivende machtsverhoudingen, via institutionele en ruimtelijke transformaties. Sociale innovatie als concept ontstond als reactie tegen de bureaucratische welvaartsstaat, tegen het technologisch determinisme en als vorm van wijkontwikkeling. Oosterlynck en Cools beschrijven ook hoe het begrip 'sociale innovatie' vandaag wordt ingevuld door de overheid en de valkuilen die daarmee gepaard gaan.

3.2 Sociale innovatie in domeinen van armoede en sociale uitsluiting

Hoe kunnen sociaal innovatieve experimenten bijdragen aan de strijd tegen armoede en sociale uitsluiting? We belichten initiatieven op diverse terreinen.

De voedselbedeling bijt de spits af. Ongeveer één Belg op de zeven heeft een inkomen dat onder de armoedegrens ligt. Om in hun dagelijkse voedingsbehoeften te voorzien, trekt een steeds groter aandeel mensen naar de voedselbank: in 2011 klopten meer dan 200.000 personen aan de deur. Tuur Ghys focust op het morele dilemma waarmee voedselbanken worstelen: enerzijds is het goed dat ze bestaan, anderzijds is het verwerpelijk dat ze nodig zijn. In een eerste deel legt Ghys de organisatie van voedselbedeling in België uit. Voedselbanken ontstonden vanuit burgerinitiatief, maar zijn in hun werking van de markt afhankelijker. Daardoor zijn ze een hybride van markt- en civiel initiatief. De voedselbanken hebben een economische functie door het verwerken van voedseloverschotten. Wanneer de markt een oplossing vindt om overschotten te voorkomen, kampen de voedselbanken met een gebrek aan bevoorrading. Ook de bevoorrading vanuit Europa is onzeker. Hoewel de voedselbanken geconfronteerd worden met een groeiend cliënteel, zijn ze dus in toenemende mate kwetsbaar. Dat vormt ook voor de overheid een probleem, aangezien deze bouwt op de voedselbanken als extra sociaal vangnet. Voedselbanken blijken voornamelijk op zichzelf aangewezen te zijn om deze problemen het hoofd te bieden. Er wordt dan ook geëxperimenteerd met innovatieve manieren van voedselinzameling, zoals het ophalen van voedsel op de vervalddag bij de warenhuizen. Ghys past zijn analyse toe op een lokale case, een voedselbedelingscentrum in Sint-Truiden. Daaruit wordt duidelijk hoe het voedselbedelingscentrum samenwerkt met de lokale overheid, dat daaruit spanningen kunnen ontstaan en dat de toekomst voor deze organisatie onzeker is.

Een tweede hoofdstuk knoopt aan bij de armoedebestrijdende rol van het onderwijs. Het onderwijs voorziet in vorming, opleiding en ontwikkeling en bepaalt mee de toekomstperspectieven van jongeren. Volgens Marleen Dierickx en Claude Soete kan een 'brede school' daarin een belangrijke rol opnemen. Een brede school werkt met en vanuit verschillende sectoren aan een brede leer- en leefomgeving voor gezinnen die in de buurt wonen. Het is een netoverschrijdend en duurzaam samenwerkingsverband tussen scholen, ouders, buurtbewoners, overheden en organisaties die het leren en leven van kinderen mee vormgeven en ondersteunen. Brede scholen zijn sociaal innovatief omdat ze invulling geven aan behoeften, de onderlinge relaties veranderen en zorgen voor sociale cohesie. Door gezinnen en scholen te verbinden met de buurt, worden ze ondersteund in ontplooiing, emancipatie, integratie en participatie in de samenleving. Dierickx en Soete spreken van het hefboomeffect: omdat een brede school 'weegt' op de buurt, verandert ze die en zet ze in op de strijd tegen sociale ongelijkheid. Een brede schoolwerking vergroot het aanbod en verhoogt de kwaliteit van activiteiten in de buurt. Doordat er wordt ingezet op doeltreffende communicatie, wordt dit aanbod ook toegankelijker. Bovendien verbetert de kwaliteit van activiteiten omdat deze meer afgestemd worden op de doelgroep. Dé brede school bestaat evenwel niet, want elke

brede school is lokaal maatwerk en ziet er anders uit. Ze is immers afhankelijk van de lokale noden en behoeften en van de lokale partners die daarvoor gaan samenwerken. Dierickx en Soete illustreren met een praktijkvoorbeeld, basisschool Sint-Jozef in Kortrijk, hoe een brede schoolwerking concreet vorm krijgt.

Sociale ongelijkheden liggen aan de basis van sociale verschillen in de gezondheid. Een sterke eerstelijnsgezondheidszorg kan via toegankelijke dienstverlening inspelen op die verschillen in kwetsbaarheid. Jan De Maeseneer, Leen De Roo en Sara Willems illustreren hoe wijkgezondheidscentra een sociaal innovatieve manier zijn om de toegankelijkheid van de eerstelijnsgezondheidszorg te garanderen. Een wijkgezondheidscentrum werkt multidisciplinair en heeft een gemeenschapsgerichte werking in een duidelijk omschreven geografisch gebied. Het werkt samen met lokale en regionale partners aan preventie van ziekte en bevordering van gezondheid en welzijn via integrale zorgverlening. Wijkgezondheidscentra bieden een laagdrempelige dienstverlening, gericht op empowerment van individuen en groepen, het creëren van gezonde levensvoorwaarden en het versterken van sociale cohesie binnen buurten. De Maeseneer, De Roo en Willems tonen met een aantal praktijkvoorbeelden hoe wijkgezondheidscentra via gemeenschapsgericht werken soms tot een andere diagnosestelling komen. Daarnaast rapporteren ze over de armoedebestrijdende capaciteiten van de eerstelijnsgezondheidszorg op buurtniveau.

De Belgische huisvestingsmarkt bestaat voor 75% uit eigenaars, voor 20% uit huurders en 5% van de gezinnen huurt een sociale woning. De toenemende woningtekorten bewijzen dat hiermee niet voor iedereen het recht op wonen wordt gerealiseerd. We geven het woord aan een internationale auteur, de Amerikaan James DeFilippis, voor het aanreken van alternatieven voor het huisvestingsmodel zoals wij dat kennen. Hij beschrijft de verschillende modellen om woningen onder 'collectieve controle' te houden, wat bijdraagt tot betaalbare huisvesting. In de steden in de Verenigde Staten voltrokken zich processen van gentrificatie waarbij de instroom van hogere sociale klassen de oorspronkelijke bewoners verdringt. Er ontstonden enkele organisatiemodellen die trachtten om huisvesting opnieuw toegankelijk te maken, zoals 'limited equity cooperatives' (coöperatieven met een beperking op de aandeelhoudersrechten), 'mutual housing associations' (huisvestingsverenigingen met lidmaatschap) en 'community land trusts' (stichtingen die de individuele eigendomsrechten van woningen combineren met de collectieve eigendom van de grond waarop deze woningen zich bevinden). DeFilippis biedt een uitgebreide casestudy van een 'mutual housing association'. Hij heeft daarbij aandacht voor de ontstaansgeschiedenis, de structuur, het bestuur en de financiën, maar vestigt ook de aandacht op de bewoners en hun opvattingen. Uit zijn besluit blijkt dat het doortrekken van deze modellen op bredere schaal niet zo eenvoudig is en dat lokale autonomie niet altijd wordt gegarandeerd.

3.3 Naar een verhoogde participatie door sociale innovatie

Mensen in armoede verkeren vaak in sociaal isolement of schamen zich om deel te nemen aan het publieke leven. De uitsluiting van de samenleving heeft echter verstrek-

kende gevolgen, bijvoorbeeld op psychologisch vlak. Verschillende initiatieven proberen om mensen in armoede toch te betrekken, zodat zij hun plaats in de samenleving kunnen innemen.

Hoe paradoxaal het in eerste instantie mag klinken, voedselhulp helpt niet alleen in de overlevingsstrijd, maar biedt ook een kans tot integratie en activering, zo stellen Jan Depauw en Kristel Driessens. Zij beschrijven een aantal innoverende praktijken binnen de voedselhulp, die evolueren naar laagdrempelige vormen van emanciperend en activerend werken. Het betreft een amalgaam van organisaties, gaande van sociale kruideniers en sociale restaurants tot organisaties die een expliciete signaalfunctie naar het beleid opnemen. Naast het verstrekken en verdelen van voedsel bieden ze ontwikkelings-, ontmoetings- en integratiekansen op maat. Zo bieden ze toegankelijke hulpverlening, kansen tot vorming en vereniging, kansen tot persoonlijke ontwikkeling, gemeenschapsvorming en 'supported employment'. Depauw en Driessens hebben oog voor de drempels die deze innovatieve voedselhulpinitiatieven ervaren. Als de passende voorwaarden worden gerealiseerd, biedt participatie een belangrijke meerwaarde voor alle betrokkenen. Zo bieden voedselbedelingscentra een dienstverlening die losgekoppeld is van liefdadigheid, maar die gelinkt is aan sociale rechtvaardigheid en ongelijkheid als 'noodhulp onder protest'.

Marc Theeboom bespreekt de rol van de klassieke actoren in de sportsector (de georganiseerde sport en de lokale overheden) in de sportdeelname van de bevolking. Hoewel meer dan de helft van de bevolking zegt aan sport te doen, is de sportparticipatie in Vlaanderen duidelijk sociaal gelaagd. De georganiseerde sport is minder toegankelijk voor kansengroepen. In de organisatie van een laagdrempelig en meer inclusief sportaanbod zijn dan ook voornamelijk andere actoren actief. Gemeenten creëren alternatieve sportorganisatievormen en zetten expliciet in op toegankelijkheid en diversiteit. Theeboom bespreekt zo'n drempelverlagende strategie die lokale overheden steeds vaker aanwenden: het organiseren van een toegankelijk aanbod in de buurt, in de vorm van 'buurtsport'. De gemeenten werden daarvoor geïnspireerd door sociaal innovatieve projecten die 'niet-sportactoren', zoals het jeugdwerk, ondernamen om kansengroepen te bereiken. Theeboom vestigt in zijn bijdrage niet alleen aandacht op sport-als-doel en het verhogen van de toegankelijkheid ervan, maar vraagt zich af of sport-als-middel doelgroepen betere maatschappelijke kansen kan bieden door het ontwikkelen van persoonlijke en sociale vaardigheden.

Dat de problematiek van digitale uitsluiting veel meer omvat dan het al dan niet beschikken over een computer of internet, bewijzen Ilse Mariën en Leo Van Audenhove. Digitale uitsluiting gaat immers om een complex geheel van mechanismen van uitsluiting op het niveau van toegang, motivatie, gebruik en vaardigheden, die elkaar versterken. Vooral kwetsbare groepen lopen een groter risico op digitale uitsluiting. Digitale inclusie vereist dan ook de samenwerking van verschillende actoren. Initiatieven voor digitale inclusie moeten lokale gemeenschappen versterken, een informele aanpak hanteren en oog heb-

ben voor de doorstroom naar formele opleidingen of tewerkstelling, maar vooral ook afgestemd zijn op de noden van kwetsbare groepen. Mariën en Van Audenhove brachten een aantal van de (versnipperde) initiatieven voor digitale inclusie in kaart, georganiseerd door middenveld en publieke instellingen in Vlaanderen. De initiatieven zetten de theorie om in de praktijk. Middenveldorganisaties zijn ingebed in de lokale context, hebben een vertrouwensband met kwetsbare groepen en leunen dicht aan bij hun leefwereld. Hun bottom-upaanpak gaat in op hiaten waarvoor top-down geen oplossingen beschikbaar zijn. Het merendeel van de organisaties hanteert een laagdrempelige aanpak die goed aansluit bij de noden en behoeften van kwetsbare groepen. De initiatieven zijn ingebed in de bredere werking van sociaal of cultureel georiënteerde organisaties. Er wordt dan ook niet alleen ingezet op het wegwerken van drempels, maar ook op bredere sociale inclusie. De middenveldinitiatieven worden niettemin geconfronteerd met een aantal drempels. Er is daarom nood aan een duidelijk beleidskader, aan een platform voor samenwerking en kennisdeling en aan kwaliteitsnormen voor verdere professionalisering.

3.4 Wie innoveert en waarom?

Sociale innovatie groeit doorgaans van onderuit: individuele burgers of het maatschappelijk middenveld nemen het initiatief om noden in te vullen die de markt en/of de centrale overheid niet lenigen.

Maar ook overheden kunnen sociaal innoveren. Lize Van Dijck en Peter Raeymaeckers tonen dit aan. Een lokaal bestuur moet de complexe uitdagingen van een sterk veranderende samenleving aangaan en daarvoor is samenwerking met publieke, non-profit- en profitactoren vereist. Van Dijck en Raeymaeckers beschrijven welke rol een lokaal bestuur kan opnemen in een dergelijk samenwerkingsverband en hoe dit het best wordt gecoördineerd. Het vertrekpunt van hun argumentatie is het sociaal innovatief hulpverleningsproject Boempetat! in Boom, dat kadert binnen de oproep van de Vlaamse Overheid voor lokale projecten tegen armoede bij kinderen tussen 0 en 3 jaar. Boempetat! is een samenwerkingsverband van negen partners, met het OCMW van Boom als initiatiefnemer. Boempetat! wil via drie luiken de hulpverlening voor gezinnen in armoede integreren. Een eerste luik betreft het materiële aspect van armoede, dat concreet gestalte krijgt in de vorm van een ruilwinkel. Het tweede luik zet in op niet-materiële dienstverlening in de vorm van opvoedingsondersteuning en kinderopvang. Een derde luik betreft de toeleiding van de doelgroep naar het hulpverleningsaanbod in Boom en de nabije omgeving. Van Dijck en Raeymaeckers beschrijven aan de hand van een theoretisch raamwerk hoe een lokaal bestuur een netwerk moet coördineren als de doelstelling is om de volledigheid (zijn alle relevante partners betrokken?), de compatibiliteit (zijn de werkzaamheden op elkaar afgestemd?) en de toegankelijkheid van het project te vergroten. Welke rol de lokale overheid het best opneemt om de slaagkansen van een project te verhogen, is afhankelijk van de kenmerken van het netwerk. Van Dijck en Raeymaeckers passen dit raamwerk toe op de case van Boempetat! en vragen zich af hoe het OCMW zich het best positioneert.

Caroline Gijselinckx stelt dat ook coöperatieve ondernemingen een sociaal innovatief potentieel bevatten. Het zijn “innovatieve antwoorden op maatschappelijke uitdagingen, sociaal in hun doelstellingen én in de manier waarop men ze wenst te bereiken”. Na een algemene introductie tot het coöperatieve gedachtegoed bekijkt Gijselinckx coöperatieve sociale innovaties in de kinderopvangsector. Vanuit de behoefte om een kleinschalige, nabije, kwaliteitsvolle en participatieve kinderopvang te organiseren, ontwikkelen ouders en/of kinderverzorgers non-profitorganisaties die vaak op coöperatieve leest geschoeid zijn. In plaats van winstmaximalisatie streven deze organisaties kwaliteitsvolle, toegankelijke en betaalbare dienstverlening na. Vaak steunen deze op vrijwillige inzet door gebruikers en andere vrijwilligers. Ze hechten belang aan de democratische participatie van de gebruikers en het personeel. Ook werken ze vaak samen met lokale overheden, verenigingen en diensten in de buurt. Gijselinckx beschrijft een aantal voorbeelden van coöperatieve kinderopvang uit het buitenland en illustreert dat deze ook bijzondere aandacht voor kansengroepen hebben. Daarna vestigt ze de aandacht op de situatie in Vlaanderen. In de jaren zeventig van de twintigste eeuw ontstonden participatieve crèches. In de recente geschiedenis werden voornamelijk oudercrèches opgericht via subsidies. Deze oudercrèches slagen erin om veel meer eenoudergezinnen en gezinnen met een vervangingsinkomen te bereiken dan de reguliere opvang. Coöperaties transformeren de daadkracht en het handelingsvermogen van mensen, groepen, organisaties en gemeenschappen en transformeren sociale relaties. Ze zijn het resultaat van collectieve mobilisatie en actie en creëren sociale leerprocessen.

Maarten Davelaar bekijkt hoe sociale innovatie in de thuislozensector in Nederland gestalte krijgt. Het ‘Plan van Aanpak Maatschappelijke Opvang’ vormt er het kader voor het bestrijden van thuisloosheid, waarbij de aansturing bij de gemeenten ligt. De aandacht verschoof daarbij van het verschaffen van onderdak naar preventie van thuisloosheid en re-integratie in de samenleving. Voor het verschaffen van onderdak is er sprake van zowel een top-down- als een bottom-upaanpak: naast overheidsinitiatief spelen lokaal gedreven initiatieven wel degelijk een rol in het bestrijden van thuisloosheid. Voor de re-integratie in de samenleving (door dagbesteding en werk) bestaat daarentegen nog een grote leemte. Het zijn vooral organisaties van buiten de sector die het voortouw nemen en initiatieven ontwikkelen. Ondanks deze verhoogde aandacht blijkt dat een groot deel van de cliënten nog steeds niet deelneemt aan activiteiten. Davelaar besteedt ook aandacht aan het feit dat cliëntenparticipatie niet gegarandeerd is binnen de sector. Er worden daarom een aantal initiatieven ondernomen, zowel vanuit de organisaties, de cliënten en hun belangenbehartigers als vanuit de steden, die moeten garanderen dat de stem van de cliënt gehoord wordt. De uitdaging voor de overheden blijft om lokale sturing en een zekere mate van standaardisatie samen te laten gaan met ruimte voor initiatieven uit de samenleving.

Dat ook het sociaal-cultureel werk experimenteert met sociale innovatie, tonen Marc Jans, Gie Van den Eeckhaut en Frank Cockx. Sociale uitsluiting en armoede hebben nood aan innovatieve benaderingen die niet uitgaan van een wij-versus-zij-denken, maar

die op zoek gaan naar alternatieve vormen van verbondenheid, solidariteit en gelijke kansen. Jans, Van den Eeckhaut en Cockx beschrijven twee praktijkvoorbeelden uit het sociaal-cultureel werk ('Bab(b)elbar' en 'Club Actief Balen') als startpunt voor een reflectie. Enerzijds zijn deze voorbeelden 'sociaal innovatief' omdat ze nieuwe vormen van samen werken en samen leven omvatten, waarvan de deelnemers, het netwerk rond hen en de samenleving een positieve invloed ondervinden. Ze steunen op ontmoeting en ontspanning en zijn ingebed in een geheel van andere innovatieve praktijken die de samenleving trachten te veranderen. Anderzijds stellen ze de heersende logica in vraag. Sociaal-culturele praktijken vertrekken al te vaak van de normen en standaarden van niet-armen en zijn dan gericht op het 'aanpassen' van mensen in armoede. Alternatieve praktijken bieden ruimte aan mensen in armoede om volwaardig te participeren, vanuit een volwaardig actorschap. Ze vertrekken met andere woorden van een 'leefwereldbenadering'. Structurele armoedebestrijding wordt vaak vertaald als 'armen toegang geven tot de bestaande structuren van de samenleving'. Vanuit een dergelijke visie moeten mensen in armoede 'toegeleid worden'. Jans, Van den Eeckhaut en Cockx beargumenteren dat alternatieve sociaal-culturele praktijken niet alleen moeten inzetten op gelijke kansen binnen het bestaande aanbod, maar ook moeten zoeken naar nieuwe kansen en mogelijkheden.

3.5 En de keerzijde?

De impact van sociale innovatie is overwegend positief: voorgaande voorbeelden tonen dat er mooie resultaten behaald kunnen worden. Toch wijzen verschillende auteurs ook op de beperkingen ervan. Zo blijkt bijvoorbeeld dat de bottom-upstrategieën die actoren buiten de sportsector aanwenden om kansengroepen naar sport toe te leiden, niet ontegensprekelijk naar 'inclusie door sport' zullen leiden, ook al is dit een van de doelstellingen die ze nastreven. In het verhaal over de initiatieven voor digitale inclusie lezen we dat deze momenteel met elkaar in concurrentie treden voor de schaarse middelen omdat de overheid niet in een structurele subsidiëring voorziet. En ook de voedselbanken blijken afhankelijk te zijn van de markt voor hun voortbestaan. Deze reflecties tonen aan dat voorbeelden van sociale innovatie steeds een aantal kritische bedenkingen oproepen en dat het niet een 'allesomvattende' strategie is om de huidige maatschappelijke problemen, waaronder armoede en sociale uitsluiting, van de baan te vegen.

Het laatste hoofdstuk in dit themadeel, van de hand van Loïc Wacquant, waarschuwt bovendien dat sociale innovatie op zich ook negatieve vormen kan aannemen. Wacquant beschrijft hoe de Amerikaanse overheid door de jaren heen in toenemende mate steunt op het strafrechtelijke systeem om sociale uitsluiting en de daarmee gepaard gaande problemen te 'handhaven'. De 'linkerhand' van de staat (onderwijs, openbare gezondheidszorg, sociale zekerheid en bijstand) wordt er volgens hem verdrongen door zijn 'rechterhand': politie, rechtbanken en het gevangeniswezen. Sociale uitsluiting en ar-

moede worden gecreëerd door een neoliberaal beleid, dat meer vrije markt en minder overheidsregulering promoot. Jobs worden onzeker, de werkloosheid neemt toe en het is de lagere sociale klasse die het slachtoffer is van deze evolutie. De gevolgen van deze onzekere situatie worden door denktanks gelabeld als 'stedelijk geweld' en 'criminaliteit'. De lagere klasse moet daarom 'gehandhaafd' worden via straffen. In de Verenigde Staten vertrouwt de staat vooral op 'opsluiting' als handhavingsinstrument: de gevangenen zijn er disproportioneel bevolkt door lagere klassen en immigranten. Wacquant stelt vast dat ook Europese landen, waaronder Frankrijk, in toenemende mate de weg vinden naar deze 'sociale innovatie', al zijn er wel duidelijke verschillen tussen de Amerikaanse en de Europese manier om 'armoede te bestraffen'. Bovendien wordt in Europa tegelijk ingezet op sociale en repressieve maatregelen. Wacquant spreekt over een 'Europese weg' naar de strafstaat. Volgens hem is de komst van de strafstaat in Europa evenwel niet onvermijdelijk. De sociale en economische rechten moeten terug worden uitgebreid, zodat een 'sociaal Europa' ontstaat dat die naam waardig is.

Deze internationale waarschuwing ligt in de lijn van het oprukkende plichtendiscours en de voorwaardelijkheid van steun, waarbij het individu verantwoordelijk wordt gesteld voor het keren van zijn/haar situatie. In het beleid zien we hiervan voorbeelden: de degressiviteit van werkloosheidsuitkeringen, de taalvereiste voor sociale woningen en de sociale uitkeringen onder de armoedegrens. Dit discours drijft weg van de route waarbij wordt erkend dat uitsluitingsmechanismen ervoor zorgen dat de ongelijkheid tussen arm en rijk toeneemt en dat het mattheuseffect versterkt, ondanks alle verworven inzichten die bovendien alternatieven aanbrenge. De focus op sociale innovatie stelt het initiatief van individuen en lokale organisaties centraal, maar daarbij is het uitdrukkelijk de bedoeling dat zij vertrekken vanuit de analyse dat niet het individueel gedrag, maar wel de verwachtingen en de selectief toegankelijke collectieve diensten in de samenleving de sociale noden veroorzaken en in stand houden.

4. Armoede en sociale uitsluiting: de jaarrekening

Naast het thema 'sociale innovatie' besteden we aandacht aan de naakte cijfers en doorgedreven analyses van armoede en sociale uitsluiting in Vlaanderen. Het interesseert ons hoe de financiële en economische crisis sporen nalaat op sociaal vlak, waarmee onze overheden bezig zijn en hoe de statistieken en meetmethoden evolueren. We doorlopen even de respectievelijke hoofdstukken.

4.1 Verschillende manieren om armoede te meten

In 2011 had 15,3% van de Belgen een inkomen onder de Europese relatieve armoededrempel; in Vlaanderen ging het om 9,8%. Sommige individuen hebben bovendien een verhoogd

risico op armoede. Maar wat betekenen die cijfers voor lokale beleidsmakers? Hoe kunnen provincies of gemeenten bij gebrek aan vergelijkbare data toch achterhalen hoeveel mensen in armoede er op hun grondgebied leven? Jill Coene bespreekt enkele methoden die inzicht kunnen verschaffen in de mate van bestaansonzekerheid in de Vlaamse provincies en centrumsteden. Zij komt tot de vaststelling dat de provincies Antwerpen en West-Vlaanderen een groot aandeel bestaansonzekere personen huisvesten en dat armoede ook geconcentreerd is in steden zoals Antwerpen, Gent en Genk. Coene bespreekt verder de ongelijke verdeling van de inkomens en de gevolgen die dit met zich meebrengt. Er bestaat een positief verband tussen uitgaven voor sociaal beleid en de mate van ongelijkheid en armoede. De inkomensongelijkheid neemt toe en de armoede blijft in België stabiel. Het hoge niveau van sociale uitgaven in ons land verhelpt dit niet. Het hoofdstuk belicht ten slotte een aantal cijfers in verband met kinderarmoede, schulden en energiearmoede.

(Inkomens)armoede wordt meestal gemeten aan de hand van een arbitraire grens: een inkomen dat lager ligt dan 60% van het mediaan beschikbaar equivalent inkomen in een land. Deze indicator kent wel een aantal tekortkomingen. Zo heeft het een relativistisch karakter, houdt het geen rekening met de private en publieke goederen en diensten waarover burgers kunnen beschikken en negeert het de specifieke sociaaleconomische leefomstandigheden van een gezin. Bovendien is het inkomen slechts een van de aspecten waarop armoede zich kan uiten. Armoede en sociale uitsluiting vormen een complex geheel van factoren, zoals we in de Jaarboeken meermaals definieerden. Er worden dan ook alternatieven naar voren geschoven om armoede te meten. In dit Jaarboek bekijken we er twee.

Een eerste mogelijkheid om armoede te meten, is via een multidimensionele armoedemaat. An Van Haarlem beargumenteert dat er twee benaderingen zijn om het multidimensionele karakter van armoede te bevatten. In de ene visie wordt een overzicht geboden van iedere dimensie op zich (inkomen, onderwijs, wonen, ...), de zogenaamde 'dashboard'-methode. Een dergelijke benadering is bijzonder informatief en transparant, maar geeft geen informatie over het feit of dezelfde personen op verschillende dimensies arm zijn. In de tweede visie staat daarom 'indexering' centraal, waarbij de verschillende indicatoren in de verschillende dimensies worden herleid tot één cijfer. Via deze laatste benadering geeft Van Haarlem een overzicht van de multidimensionele armoede in Vlaanderen. Zij selecteert daartoe twaalf indicatoren (binnen de domeinen huisvesting, financiële stress en beperkte financiële middelen) waarop een individu 'arm' of 'niet arm' kan scoren. In 2010 kampten de meeste Vlamingen met problemen op het vlak van de staat van de woning (16,8%). 14,1% was subjectief arm, 10,3% kon zich geen grote aankopen veroorloven (10,3%) en 10,4% was (inkomens)arm. In 2010 was 11% van de Vlamingen multidimensioneel arm (gedepriiveerd op minstens vier van de twaalf indicatoren). 90% van de subpopulatie van multidimensionele armen kan zich geen grote aankopen veroorloven. 70% is subjectief arm en 61% ervaart problemen omtrent de staat van de woning. 13% ervaart moeilijkheden bij het betalen van kleine aankopen en 17% is niet in staat de woning voldoende te verwarmen.

Een tweede analysemethode focust op het inkomen dat een gezin minimaal nodig heeft om te kunnen participeren in de gangbare leefpatronen van een samenleving. Bérénice Storms en Kristel Bogaerts vertrekken daarbij van de referentiebudgetten. Dat zijn minimale budgetten voor een aantal typegezinnen in verschillende socio-economische leefsituaties die leven in goede gezondheid. Deze referentiebudgetten zijn gebaseerd op de fundamentele behoeften die vervuld moeten zijn om volwaardig te kunnen participeren in de samenleving: autonomie en gezondheid. Vanuit die twee universele behoeften werden tien intermediaire behoeften bepaald, die elk werden ingevuld door een productenkorf en die elk een prijskaartje kregen opgeplakt. De samenstelling van de productkorven werd bepaald door zowel experts als mensen met een beperkt inkomen. Storms en Bogaerts vergelijken vervolgens het welvaartsniveau van verschillende typegezinnen die leven van een minimum-socialezekerheidsuitkering of een minimumloon met de hoogte van de referentiebudgetten. De minimumlonen en invaliditeitsuitkeringen volstaan voor de meeste gezinstypes met beperkte woonkosten, maar zijn meestal niet voldoende hoog voor gezinnen die huren op de private huisvestingsmarkt. De leeflonen en werkloosheidsuitkeringen zijn daarentegen voor de meeste gezinstypes ontoereikend. Ook zijn de minimuminkomens voor gezinnen op actieve leeftijd beter voor alleenstaanden dan voor koppels en beschermen ze slechter naarmate de kinderen ouder zijn. Voor niet- (of beperkt) zorgbehoevende 65-plussers is de Inkomensgarantie voor Ouderen (IGO) (aangevuld met de federale tegemoetkoming voor hulpbehoevende ouderen) enkel voldoende indien de ouderen eigenaar zijn van hun woning en geen hypotheek meer afbetalen. Voor oudere huurders in de privésector schiet de IGO tekort. Voor zwaar hulpbehoevende bejaarden volstaat de IGO, aangevuld met de federale tegemoetkoming voor zorgbehoevende ouderen en met de Vlaamse zorgverzekering, als de kosten voor medische en sociale verzorging niet te hoog oplopen. Storms en Bogaerts tonen aan dat de referentiebudgetten gebruikt kunnen worden als beleidsinstrument. Ter illustratie werken zij het leefloon uit.

4.2 Een close-up van enkele armoededomeinen

Jongeren met een kwetsbare achtergrond lopen doorgaans sneller schoolse vertraging op. Georges Van Landeghem en Jan Van Damme bespreken het fenomeen van de vroege schoolverlaters. Dat zijn jongeren die geen kwalificatie behalen omdat ze het onderwijs achter zich laten van zodra de leerplicht eindigt. Ondanks de Vlaamse en Europese beleidsaandacht die er door de jaren heen voor dit thema is geweest, is men er nog steeds niet in geslaagd de beoogde doelstellingen omtrent het terugdringen van het percentage vroege schoolverlaters te behalen. Van Landeghem en Van Damme presenteren een kwantitatieve analyse van deze ongekwalificeerde uitstroom in Vlaanderen. In 2009 bijvoorbeeld was 14,7% van de jongens (over alle leeftijden heen) ongekwalificeerd. Bij de meisjes is de omvang beperkter: 9,2% verliet in 2009 ongekwalificeerd het onderwijs. Tot 2008 was er globaal een lichte stijging van het percentage vroegtijdige

schoolverlaters, maar tussen 2008 en 2009 daalde dit cijfer plots. Van Landeghem en Van Damme analyseren het profiel van de groep schoolverlaters. Zij stellen verder dat jongeren die in 2009 voor de keuze stonden om ongekwalificeerd uit te stromen of toch in het onderwijs te blijven, vaker dan voorheen kozen voor die laatste optie. Zij linken dit gegeven aan de impact van de financieel-economische crisis, waardoor de arbeidsmarkt minder aantrekkelijk was voor deze jongeren. Het hoofdstuk biedt verder inzicht in opleidingsvormen die nooit tot een kwalificatie zullen leiden en in de compenserende rol van tweedekansleerwegen.

Werk is een belangrijke hefboom om uit de armoede te ontsnappen. Werk vinden blijkt echter voor kansengroepen niet van een leien dakje te lopen. Jill Coene beschrijft de economische situatie anno 2012. Aangezien deze niet bijzonder rooskleurig is, zullen velen verder achterop hinken in de zoektocht naar werk. De bijdrage bekijkt de werkzaamheids- en werkloosheidsgraad in België aan de hand van een Europese en regionale vergelijking. België behaalt op het vlak van de werkzaamheidsgraad geen goede punten in Europees perspectief en de werkloosheidsgraad ligt lager dan het Europees gemiddelde, maar ook op dat vlak behalen we een slechtere score dan onze buurlanden. Vlaanderen doet het op beide aspecten beter. Vrouwen, laag- en middengeschoolden, jongeren, 50-plussers en personen met een andere nationaliteit dan de Belgische bekleden op beide aspecten een minder gunstige positie. Verder blijkt werkloosheid voornamelijk een stedelijk probleem te zijn. De recentste statistieken worden gepresenteerd van het aantal niet-werkende werkzoekenden, het aantal jobloze gezinnen, het aantal gezinnen met een lage werkintensiteit, de situatie van laaggeschoolde moeders, 50-plussers en langdurig werklozen en de armoede bij werkenden. Ten slotte focust deze bijdrage op enkele recente Vlaamse arbeidsmarktmaatregelen, waaronder het loopbaanakkoord, het werkondersteuningspakket en de alternatieven voor de jobkorting. Het blijft voorlopig nog even afwachten hoe Vlaanderen vorm zal geven aan de nieuwe bevoegdheden die het krijgt toegewezen in het kader van de zesde staatshervorming.

Bart De Clercq en Lea Maes wijzen andermaal op de sociale verschillen in gezondheid: de gezondheid neemt gradueel toe met het stijgen op de sociale ladder. Hoe kunnen deze sociale verschillen in gezondheid worden aangepakt? De Clercq en Maes vertrekken van een 'hulpbronnenbenadering', waarvan het sociaal kapitaal van een buurt een voorbeeld is. 'Buurt sociaal kapitaal' is een collectief kenmerk van buurten dat voortspuit uit de gedeelde ervaringen van mensen die wonen in de buurt. De Clercq en Maes gaan na of dit bij de groep van 9 tot 18 jaar de ongelijkheid inzake gezondheid kan determineren en reduceren. Een hogere aanwezigheid van buurt sociaal kapitaal en traditionele sociale cohesie leidt tot een betere gezondheid van de jongeren in die buurt. Buurt sociaal kapitaal heeft bovendien een sterkere invloed op de gezondheid dan individueel sociaal kapitaal. De gradiënt in gezondheid en welbevinden van adolescenten blijkt geneutraliseerd te worden door buurt sociaal kapitaal: ongelijkheden tussen adolescenten verkleinen of verdwijnen in buurten met een hoge mate van sociaal kapitaal. Een toename van sociaal kapitaal blijkt vooral effectief te zijn voor individuen die

in een buurt wonen met een laag sociaal kapitaal. De versterking van buurt sociaal kapitaal kan daarom een van de prioriteiten voor sociale ongelijkheid in gezondheid zijn.

De woonuitgaven nemen maandelijks een grote hap uit het huishoudbudget en zijn verschillend naargelang het eigendomsstatuut. Eigenaars zonder afbetaling zitten in een gunstigere positie dan afbetalende eigenaars en huurders. Kristof Heylen en Marietta Haffner gingen na wat de effecten van woonuitgaven zijn op het inkomen en vergeleken daarvoor Vlaanderen met Nederland. Ze meten het effect op de relatieve armoedecijfers (gemeten als 50% van het mediaan equivalent inkomen) van eigenaars, huurders en sociale huurders. Ze brengen subsidies in rekening om het netto-effect van de woonuitgaven op de armoedecijfers te kennen. Voor eigenaar-bewoners neemt de woonsubsidie de vorm aan van de hypotheekaf trek. Voor huurders is de situatie verschillend tussen Nederland en Vlaanderen. In Nederland krijgen huurders een huursubsidie afhankelijk van het inkomen, de huur en de samenstelling van het huishouden. In Vlaanderen is de huursubsidie selectief voor bepaalde gezinnen met lage inkomens. Focussen we ons op Vlaanderen. Na correctie voor de nettowoonuitgaven stijgt het totaal aandeel Vlaamse huishoudens in armoede van 5,7% (armoederisico op basis van het besteedbaar inkomen) naar 9,8%. 5,5% van alle eigenaars is arm na correctie van de woonuitgaven (een stijging van 20% tegenover het armoederisico op basis van het besteedbaar inkomen), maar er is een groot verschil tussen eigenaars met en zonder hypotheek: de eerste groep ziet haar armoederisico na correctie voor woonuitgaven stijgen van 1,4% naar 5,3%, de tweede groep ziet haar armoedecijfer dalen van 7,2% naar 5,6%. Het armoedecijfer na correctie voor de nettowoonuitgaven ligt op hetzelfde niveau in de private en sociale huursector (21,2%). De toename van het armoedecijfer in de sociale huursector is wel minder uitgesproken dan in de particuliere huursector. Heylen en Haffner berekenen ook de grootte van het effect van de huursubsidie en de hypotheekaf trek. De bijdrage toont duidelijk de herverdelende mechanismen van het woonbeleid.

4.3 Een armoedetoets voor het beleid

In het laatste hoofdstuk van het eerste deel neemt Danielle Dierckx de armoedetoets onder de loep. De Vlaamse Overheid verkende de jongste jaren enkele mogelijkheden om een armoedetoets toe te passen, een ex ante evaluatie van beleidsmaatregelen, waarbij in een vroeg stadium van de beleidscyclus door verschillende actoren wordt ingeschat wat de gevolgen van die maatregelen zullen zijn voor armoede. In Vlaanderen verloopt deze armoedetoets in twee stappen. Eerst zal een 'quick scan' testen of er een effect is voor mensen in armoede. Indien dit het geval is, volgt een uitgebreide screening van de mogelijke effecten. Dat dergelijke sociale impactmetingen relevant zijn, toont het discours dat daarover ook op Europees vlak wordt gevoerd. Een aantal Europese landen heeft al ervaring met de armoedetoets, al neemt ze overal andere vormen aan. Dierckx belicht die diverse gedaanten en toetst af hoe die Europese ervaringen zich verhouden tot de Vlaamse. Zij ziet daarbij een aantal niet te negeren aandachtspunten om van de

armoedetoets een succesvol instrument te maken. Zo moet de impactmeting de juiste kennis vergaren, wat onlosmakelijk verbonden is met het betrekken van de doelgroep en het middenveld. In een vroeg stadium de juiste vragen stellen, voorkomt overbelasting van de administratieve diensten. Politieke akkoorden die al worden afgesloten vooraleer de toetsresultaten zijn opgeleverd, vernietigen het proces. Op korte termijn zou ook op het lokale niveau de armoedetoets het beleid kunnen behoeden voor ondoelmatige maatregelen en dus verspilde energie en een groei van de problemen.

5. Tot slot

Dit Jaarboek stelt de problematiek en de uitdagingen op zijn scherpst. Maar ook de wegen om de realiteit om te buigen, komen aan bod. Met de selectie van de sociale innovatieve initiatieven doen we onrecht aan een veelheid van projecten en organisaties die evenzeer een plaats in dit boek verdienen. De redactie heeft gestreefd naar een gevarieerd palet van praktijken, waarvoor bovendien analyses beschikbaar zijn en een beroep kon worden gedaan op analyserende gastauteurs. Initiatieven in verschillende domeinen, met verschillende initiatiefnemers, uit verschillende landen geven aanleiding tot verder onderzoek en debat. Ondanks de waaier van bottom-upinitiatieven blijven sommige sociale noden verborgen of onbeantwoord. Onze bekommernis leunt aan bij de recente analyse van de Britse econoom Guy Standing (2011) over het precariaat (een samentrekking van precair en proletariaat). Het gaat over die toegenomen groep van mensen die in zeer precare omstandigheden leven en werken. Zij zijn meestal aangewezen op tijdelijke jobs en hebben geen perspectief op een stabiel beroepsleven of sociale bescherming. Op zichzelf hebben zij weinig instrumenten in handen om hun situatie zichtbaar te maken en collectief om ondersteuning te vragen. Standing stelt dat het salariaat – dat goed verdient en bedrijfsvoordelen heeft – zich zal bekennen tot en solidariseren met het precariaat, omdat het meer aanvoelt dat ook zijn situatie kwetsbaar is voor de negatieve effecten van de huidige mondialisering van de economie. Dit zou kunnen leiden tot meer en nieuwe initiatieven van onderuit die de uitsluitingsmechanismen en de ongelijkheid proberen te keren. Het laatste woord is hierover duidelijk nog niet gezegd.